

תרמילאים

חקר וכתב ד"ר עודד מבורך

סיכום עבודת דוקטורט של ד"ר עודד מבורך על מאפייני תרמילאים והשפעות הטיול הממושך.

מטרתו של המחקר הייתה לאפיין את המטיילים ולהעריך את משמעות הטיול ואת השפעותיו. מיעוט המחקרים על מטיילים ועל טיולים ממושכים מחד, והשפעות הגישה הפנומנולוגית מאידך, הובילו לבחירה בגישה מחקרית המשלבת מחקר כמותי ואיכותני. בחלק הכמותי ההתייחסות אל המטיילים הייתה כאל קבוצה אחת, ובחלק האיכותני גם אל מגוון ההתייחסויות והרשמים האישיים של מטיילים שונים. הגישה המשולבת אפשרה לבחון את התופעה מכמה נקודות מבט תיאורטיות.

במוקד המחקר עמדו כמה נושאים. לכל אחד מן הנושאים הללו הוקדש פרק בדיון:

1. 1. תיאור מאפייני הרקע של המטיילים, וכן, תיאור והערכת נטיותיהם האישיותיות.
2. 2. ניתוח השפעת הטיול על המטיילים לפי תפיסת המטיילים ובמדדים אובייקטיביים.
3. 3. ניתוח משמעות הטיול לפי השקפת המטיילים ולפי התיאוריות הפסיכו-סוציאלית ואקזיסטנציאליסטית.

יש לשים לב לכך שסדר הדיון עשוי להיות מושפע מן התלות הפוטנציאלית בין שני הנושאים הראשונים. כלומר, אם יש לחוויית הטיול השפעה על מאפייני הנבדקים, הרי שלא ניתן לבחון אותם 'לפני' ו'אחרי' מבלי להתייחס לטבעה של השפעה זו. מאחר שלא נמצאו הבדלים מובהקים במאפייני האישיים של המטיילים לפני הטיול ולאחריהו, בחרתי לדון בהם בפרק הראשון, כמאפיינים קבועים יחסית, שאינם תלויים בהשפעת הטיול. הפרק השני יעסוק בהשפעות הטיול כפי שהמטיילים תפסו אותן. כמו כן, חזרתי והתייחסתי בפרק זה לממצאים הכמותיים, כדי לדון במשמעות ההבדלים בין הממצאים הכמותיים לאיכותניים. הפרק השלישי יעסוק במשמעות הטיול – פעם בעיני המטיילים ופעם מנקודות מבט תיאורטיות. שאלת משמעות הטיול מנקודת מבט תיאורטית חופפת בחלקה את הדיון במאפייני המטיילים. בתחילת כל פרק הוצג סיכום של ממצאי המחקר באותו תחום. בפרק הרביעי אסכם מספר רשמים כלליים לגבי תופעת המטיילים בהקשר החברתי הרחב שלה.

פרק 1: אפיון המטיילים

בתחילת הפרק יוצג סיכום מאפייני הרקע של המטיילים וסיכום נטיות ומאפייני אישיותם כפי שנמצאו במחקר. בהמשך, ובהשפעת הגישה האקזיסטנציאליסטית המעודדת ריבוי זוויות ראייה, תבחן משמעות הממצאים מתוך ארבעה מודלים שונים. דיון על מאפייני המטיילים מכל אחד מהמודלים עומד במרכז הפרק.

תיאור מאפייני רקע

16.6% מכלל המשתחררים במחזורי שחרור 1988 ו-1991 יצאו בשנתיים וחצי הראשונות לשחרור לטיול בחו"ל שנמשך למעלה מחמישה חודשים. 12.5% מכלל המשתחררים טיילו במזרח אסיה, דרום אמריקה או אפריקה. אחוז הכולל של המטיילים הגברים גבוה מעט מאחוז הנשים. השוואת המטיילים לקבוצת הלא-מטיילים (שלא יצאה באותה תקופה מהארץ לתקופה העולה על חודש ימים) בשני מחזורי השחרור הראתה הבדלים בין הקבוצות כמעט בכל התחומים שנבדקו. במשתני הרקע נמצאו הבדלים הנעים בין 15-22 אחוז והם מתוארים להלן:

1. אחוז המטיילים שהם בני קיבוצים ותושבי ערים בינוניות גבוה יותר.
2. אחוז המטיילים שהעריכו עצמם ואת הוריהם כבעלי זיקה חילונית גבוה יותר.
3. אחוז המטיילים שהוריהם נולדו בישראל ובאירופה גבוה יותר שעה שבקרב הלא-מטיילים יש אחוז גבוה יותר של הורים שנולדו בארצות צפון אפריקה.
4. ממוצע שנות הלימוד של הורי המטיילים נוטה להיות גבוה מזה של הורי קבוצת הלא-מטיילים.
5. ממוצע רווחת-הדיור של משפחות המטיילים גבוה יותר מזה של משפחות הלא-מטיילים.
6. אחוז המטיילים שלמד בבתי ספר עיוניים גבוה יותר ואחוז המטיילים שהשיג תעודת בגרות גבוה בכ- 7%.
7. אחוז המטיילים שהשתייך לתנועות נוער ואחוז המטיילים שהדריך בתנועות נוער גבוה יותר.
8. אחוז המטיילים הגברים ששרת כקצינים ואחוז המטיילים הגברים ששרת ביחידות קדמיות גבוה יותר מזה בקבוצת הלא-מטיילים.

נתונים אלה מצביעים על כך שקבוצת המטיילים שונה במאפייני הרקע שלה מקבוצת הלא-מטיילים. המטיילים משתייכים לחתך חברתי בעל נטייה חילונית יותר, מצב כלכלי טוב יותר, רקע השכלתי גבוה יותר ורקע תרבותי יותר מערבי מאשר מזרחי. השכלתם של המטיילים היא יותר עיונית מאשר מקצועית. כמו כן מטיילים היו מעורבים יותר בפעילות בתנועות נוער ובפעילות צבאית (מבחינת דרגה וסוג היחידה).

כדי לבחון את מאפייני האישיות של המטיילים ביחס לאוכלוסייה בעלת נתוני רקע דומים, נבחרה קבוצת ביקורת, המותאמת לקבוצת המטיילים במשתנים דמוגרפיים אחדים: סוג ישוב, זיקת ההורים לדת, השכלת הורים, ארץ לידה ההורים ורווחת-הדיור. התאמה בגורמים אלו בין קבוצת המטיילים לקבוצת הביקורת יצרה פערים מצומצמים ביניהם גם בתחומים הבאים: סוג בית ספר, השגת תעודת בגרות, השתייכות לתנועות נוער ודרגת השחרור מהצבא.

תיאור נטיות ומאפיינים אישיותיים

בהסתמך על הניתוחים הסטטיסטיים על הנתונים שנאספו מהשאלונים שמילאו הנבדקים לפני הטיול ואחריו רוכזו הממצאים הבאים:

1. **חיפוש-ריגושים:** רמת החיפוש-ריגושים של המטיילים הייתה גבוהה באופן מובהק מזו של קבוצת הביקורת וקבוצת הלא-מטיילים בכל מועדי הבדיקה, לפני ואחרי הטיול.
2. **חוסן-אישי:** רמת החוסן-אישי של המטיילים הייתה גבוהה באופן מובהק מזו של קבוצת הביקורת וקבוצת הלא-מטיילים בכל מועדי הבדיקה, לפני ואחרי הטיול ועד חמש שנים לאחר השחרור. בבדיקת מרכיבי החוסן-אישי נמצא כי ההבדלים נובעים בעיקר מהמרכיבים אתגר ושליטה. בתחום המחויבות לא נמצאו הבדלים.
3. **קדימויות ערכים:** מטיילים, ביחס לקבוצת הביקורת ולקבוצת הלא-מטיילים, נטו לתת קדימות גבוהה יחסית לערכים של שינוי וקדימות נמוכה יחסית לערכים של שימור והאדרה-עצמית בכל מועדי הבדיקה, לפני ואחרי הטיול ועד חמש שנים לאחר השחרור. רק בתחום של התעלות-עצמית לא נמצאו הבדלים מובהקים.
4. **באופן כללי נמצא בניתוח הגורמים ובעיון בטבלאות המתאמים כי חיפוש-ריגושים, מרכיבי החוסן-אישי ותחומי הערכים - מודדים גורמים שונים באישיות.**

תוצאות הניתוחים הסטטיסטיים בתחום חיפוש-ריגושים, חוסן-אישי וערכים, למעט קדימות ערכים בתחום התעלות-עצמית, תאמו את ההשערות הכמותיות של המחקר.

5. **מטיילים דווחו על התנסויות רבות בפעילות ספורטיבית הרפתקנית ביחס לקבוצת הביקורת וקבוצת הלא-מטיילים.**
6. **אחוז המטיילים שגילה מחויבות מקצועית נמוך יחסית לזה של קבוצת הביקורת ושל קבוצת הלא-מטיילים בכל מועדי הבדיקה, לפני ואחרי הטיול ועד חמש שנים לאחר השחרור.**
7. **מטיילים נטו להעדיף גיל נישואין והורות גבוה יותר מזה של קבוצת הלא-מטיילים, ובפער קטן יותר, גם מקבוצת הביקורת, וזאת בשני מועדי בדיקה: לפני הטיול ואחריו.**

בכל התחומים שהוזכרו, הפערים שהתקיימו בין קבוצת המטיילים לקבוצת הלא-מטיילים גדולים יותר מאלה שהתקיימו בין קבוצת המטיילים לבין קבוצת הביקורת, והכיוון כמעט תמיד זהה.

נטייה זו מצביעה על כך שבקבוצת המטיילים באות הנטיות, הקיימות גם בקבוצת הביקורת, לידי ביטוי חזק יותר. בקבוצת הלא-מטיילים עצמת הביטוי של נטיות אלה היא הנמוכה ביותר. ניתן להסיק מכאן כי מאפייני הרקע המשותפים למטיילים ולקבוצת הביקורת קשורים באופן חלקי לנטיות והאישיותיות שנבדקו.

בהסתמך על התרשמות מנתונים כמותיים נוספים, נראה כי בחלקם התקיימו הבדלים ובחלקם לא. תחילה יוצגו התחומים בהם לא נמצאו הבדלים:

1.1. היחס להורים, מבחינת הערכת היחסים עימם ומידת ההתייעצות עימם, נמצא דומה בכל הקבוצות.

2.2. מטיילים נטו לתאר את מידת הרגשתם כישראלים באופן דומה לשאר הקבוצות.

בתחומים הבאים התקבל רושם כי קיימים הבדלים:

1.1. לפני הטיול לא נמצא הבדל משמעותי בין המטיילים לקבוצת הלא-מטיילים ולקבוצת הביקורת באשר לעמדתם כלפי שימוש חוקי בסמים קלים בארץ. לאחר הטיול חל שינוי בעמדת המטיילים לכיוון של התרת השימוש החוקי בסמים קלים.

2.2. המשתחררים שעמדו לצאת לטיול היו סבורים לפני צאתם שהוריהם מתנגדים לתוכניותיהם לעתיד יותר מקבוצת הביקורת וקבוצת הלא-מטיילים. לאחר הטיול חל שינוי בהערכת המטיילים את מידת ההתנגדות של הוריהם, והיא השתוותה להערכות בקבוצות האחרות.

3.3. המטיילים נטו יותר מהאחרים שלא להתגורר עם ההורים ונטו יותר להתגורר בישוב אחר מזה של ההורים.

4.4. מטיילים נטו לדרג את מידת הרגשתם כיהודים כנמוכה יותר משאר הקבוצות.

במרבית התחומים המרכזיים שנבדקו נמצאו הבדלים בין קבוצת המטיילים לקבוצת הביקורת וקבוצת הלא-מטיילים. ההבדלים בתחומי חיפוש-ריגושים, חוסן-אישי וקדימויות ערכים, פרט להתעלות-עצמית - תאמו את השערת המחקר.

הערכת מאפייני המטיילים לאור בבחירתם לצאת לטיול

לאחר סיכום הממצאים הכמותיים לגבי מאפייני המטיילים תוערך משמעותם מתוך ארבע נקודות מוצא תיאורטיות שונות. כל נקודת מוצא מסבירה באופן שונה את הבחירה של הצעיר לצאת לטיול ממושך. ממצאי המחקר יבחנו לאור הסברים אלו ואת מידת התאמתם של הממצאים להסבר. שאלה חלופית המביעה את אותו רעיון היא "למה קשורה הבחירה של המשתחררים לצאת לטיול ממושך?". כמה תשובות אפשריות נבחרו מראש:

- 1.1. הבחירה קשורה להשפעות מצביות סביבתיות כגון אופנה, ציפיות חברתיות, מחסור במקומות עבודה או גורם מצבי אחר (מודל השפעת המצב).
 - 2.2. הבחירה קשורה לתכונות קבועות פחות או יותר של המטיילים (מודל תכונות יציבות).
 - 3.3. הבחירה קשורה לסטטוס הזהות בו מצוי המשתחרר הבוחר לצאת לטיול ממושך (מודל התפתחות פסיכו-סוציאלי).
 - 4.4. הבחירה נובעת מהזיקה האישיותית של המטיילים לקיום-אותנטי (מודל אקזיסטנציאליסטי).
- כל אחת מהאפשרויות תבחן בנפרד.

השפעות מצב

על פי המודל של פיטר ל. ברגר (1988) ניתפס האדם כממלא תפקידים בחברה. התנהגותו והלך רוחו של האדם נובעים מאופיו של התפקיד החברתי המסוים שלו בזמן נתון, וכחות מהשפעת מאפיינים אישיותיים יציבים.

שתי הערכות עולות ממודל זה לגבי המטיילים:

- 1.1. הבחירה לצאת לטיול נבעה מהתפקיד החברתי אותו מילא הצעיר ומהציפיות החברתיות שתלו בו שעה שהוא מצוי בתקופה לאחר השחרור מהצבא או לפניה.
- 2.2. ההתנהגות והלך הרוח של המטייל במהלך טיולו היוו דפוס אופייני של תפקיד חברתי, קרי תפקיד המטייל.

מצב המטיילים יבחן ביחס להערכות אלו:

1. כשמדובר בתפקיד חברתי ובציפיות חברתיות, המשפיעות על הצעיר עם שחרורו לבחור בטיול, יש להתייחס לסביבתו החברתית הקרובה, משום שמדובר בתופעה מצומצמת יחסית בהיקפה. מידת ההומוגניות היחסית בקרב המטיילים מבחינת משתני הרקע: השכלת הורים, מעמד כלכלי, מגורים, האוריינטציה הלימודית של התלמידים, תפקידים קודמים בתנועות נוער ובעיקר אופי השירות הצבאי אצל הגברים - מספקים תמיכה לקיומו האפשרי של תפקיד חברתי. תנאים אלה מאפשרים את חשיפת הצעיר המשתחרר למערך צפיות אופייני מהסביבה. לכך מתווספת העובדה שמרבית היוצאים לטיול עושים זאת בסמוך לשחרורם, מה שמצביע על השתלבותו של הצעיר במסלול אשר נקבע על ידי גורמים חברתיים רחבים.

מצד שני, כאשר משווים צעירים שבחרו לצאת לטיול לצעירים בעלי רקע דומה שלא בחרו לטייל (קבוצת הביקורת) קיימים הבדלים בנטיות אישיותם. המטיילים בעלי רמה גבוהה יחסית של חיפוש-ריגושים וחוסן-אישי ונטו לתת קדימות גבוהה יחסית לערכים שינוי וקדימות נמוכה יחסית לערכים של

שימור והאדרה-עצמית. תכונות אלו נמצאו יציבות לפני הטיול ולאחריו עד חמש שנים מהשחרור והן תואמות במידה רבה את הציפיות שתולה הצעיר בטיולו העתידי. הצעיר רואה בטיול מקור לריגושים, להתנסויות, להתמודדויות ולחידושים. גם בפעולת הבחירה עצמה הוא מוציא לפועל את נטייתו לתת קדימות נמוכה לערכים הקשורים למסורת החברתית. מערך הערכים האופייני של המטיילים והערכת המטיילים את התנגדות ההורים ליציאתם לטיול מצביעים על האפשרות שבבחירה בטיול לא טמונה היענות לציפיות גלויות של הורים. יתכן שמדובר בהיענות לציפיות של גורמים חברתיים אחרים שלא נבדקו במחקר או ציפיות לא גלויות של ההורים.

בהנחה שהנטיות שהוערכו כאישיותיות אינן תולדה של התפקיד החברתי (שהרי יציבותן, במיוחד בגיל צעיר, הייתה חותרת תחת רעיון המודל של התאמת האדם לתפקיד), עולה כי הבחירה לצאת לטיול קשורה למאפייני האישיות של הבוחר. כלומר, בחירתו אינה חלק ממימוש תפקיד אליו נקלע במידה זו או אחרת של אקראיות. אין בכך כדי לבטל את רעיון ההשפעות של 'תפקיד המשתחרר', אך אין בתפקיד כדי להסביר את ההתאמה בין הנטיות האישיותיות היציבות לאופי הפעילות הצפוי בטיול.

2. התנהגות המטיילים והלך רוחם במהלך הטיול לא עמד במוקד המחקר הנוכחי. עם זאת, אפשר להסיק מנתוני המחקר הנוכחי וממצאי מחקרים אחרים, שטיולים ממושכים מאופיינים בשינויים של תנאי הסביבה, בפגישה עם אנשים וסיטואציות לא מוכרות, בסיכונים שונים, במעורבות רגשית, קוגניטיבית, פיזית והתנהגותית ועוד. התנהגות זו תואמת את המאפיינים האישיותיים שנמצאו לגבי המטיילים בתחום חיפוש-ריגושים, חוסן-אישי וקדימויות ערכים. מאפיינים אלו, כאמור, הנם יציבים ואפיינו את המטיילים עוד לפני צאתם לטיול וגם חמש שנים אחרי השחרור. ממצא זה תומך באפשרות שמאפיינים מרכזיים בהתנהגות המטייל (שינוי מקומות, התנסויות ועוד) והלך רוחו (המסופק מהריגושים, מההתמודדויות ועוד) נובעים מנטיות יציבות של אישיותו ומתגמלים אותו. אין בכך כדי לשלול את קיומן של השפעות נוספות על התנהגות המטייל והלך רוחו בטיול, כמו צפיות והשפעות חברתיות בתרבות המטיילים, אלא רק לצמצמן ולהעמידן במקום משני.

אמנם, כאמור, אין בכוחן של הערכות אלו כדי לשלול את קיומן של השפעות חברתיות על התנהגות המטייל והלך רוחו בטיול, אך התפקיד שבו הוא נמצא אינו מסביר את ההתאמה בין הנטיות האישיותיות היציבות לאופי הפעילות הבסיסי במהלך הטיול. יתכן שהתנהגויות ספציפיות, כגון אופי הלבוש, סוגים מסוימים של התנסויות, אופי הדיאלוג בין המטיילים וכו', קשורים ונובעים מהתפקיד, אך כאן התייחסתי להיבטים הכוללניים יותר של הטיול.

מגישתו של ברגר (1988) עולים שני גורמים המשפיעים על נטייתו של האדם לקבל עליו תפקידים:
1. 1. נטייתו לקונפורמיות, הגוררת היענות רבה יותר לציפיות ולהשפעות חברתיות.
2. 2. רמת גמישותו האישיותית של האדם המאפשרת לו להשתלב במיגוון רחב של תפקידים.

בהתייחס לממצאים על המטיילים עולה, כי הם נטו לתת קדימות נמוכה לערכים של קונפורמיות והם בעלי חוסן-אישי גבוה יחסית. ממצאים אלה מעידים על רמת קונפורמיות נמוכה יחסית, שאינה תומכת בהשערה שהטיול הוא סוג של היענות לתפקיד חברתי. לגבי גמישות המטיילים לקבל תפקידים שונים, נמצא כי מטיילים נטו לתת קדימות גבוהה יחסית לערכים של שינוי וקדימות נמוכה יחסית לערכים של שימור, מה שרומז על האפשרות כי הם מאופיינים בנטייה לגמישות, שמחזקת את האפשרות כי ייטלו על עצמם תפקידים מגוונים וזמניים. יציבות הנטיות האישיותיות של המטיילים שנמצאה במחקר מגדירה אולי את גבולותיה של אותה גמישות.

אין באפשרותי, ולא הייתה בכוונתי, להכריע באופן חד משמעי בין נטיות-אישיותיות או תפקידים-חברתיים כגורמים המשפיעים על הבחירה לטייל ועל הלך הרוח וההתנהגות בטיול, וגם לא לחלק ביניהם משקל יחסי.

המסקנה המרכזית היא שאין בכוחו של מודל זה, שבו האדם נתפס כממלא תפקידים בחברה וממלא צפיות חברתיות, להסביר באופן משמעותי את הבחירה של הצעירים לצאת לטיול ואת אופן התנהגותם והלך רוחם בטיול עצמו, משום שנטיות אישיותם נמצאו יציבות ותואמות את בחירתם ופעילותם בטיול.

תכונות קבועות של צעירות

על פי המודל של ב. מ. ברגר (Berger, 1963) מוערכת פעילות הצעירים כקשורה לתכונות אישיותם יותר מאשר אל שלב ההתבגרות בהם מצויים. המודל מבחין בין אנשים צעירים עם צעירות, אנשים צעירים ללא צעירות, אנשים מבוגרים עם צעירות ואנשים מבוגרים ללא צעירות. צעירים המגיבים בציינות ומקבלים ללא עוררין את סמכות ההורים ומעורבים בפעילויות הולמות בעיני סמכויות המבוגרים, ניתן לראותם כאנשים צעירים ללא צעירות. אנשים 'מלאי צעירות' הנוטים להיות אימפולסיביים, ספונטניים, שופעי כוח, סקרנים, הרפתקנים, מלאי חיים, מחפשים פעילות תחת שיגרה יציבה, מרבים להקל ראש בהתנהגותם ועוד. להערכתו של ברגר, מתבגרים שתכונות הצעירות אצלם אינן חזקות, לא יתקשו להשתלב במסגרות המבוגרים, אך אלה שתכונות הצעירות טבועות עמוק באופיים ייתקלו בקשיים.

לפי מודל זה עולה ההשערה כי צעירים הבוחרים לצאת לטיול (המאופיין בפעילות צעירה) יהיו בעלי נטיות יציבות יחסית המאפיינות אנשים בעלי צעירות. נטייה זו תאפיין את גישתם לחיים ואת מעורבותם בחיים לאורך זמן.

מהנתונים עולה כי הצעירים העומדים לצאת לטיול מאופיינים ברמה גבוהה יחסית לחיפוש-ריגושים, בעיסוק מגוון בפעילויות ספורט הרפתקני, במערך ערכים בעל קדימות גבוהה יחסית לערכי שינוי

(גרייה, הנאה והכוונה עצמית) וקדימות נמוכה לערכי שימור (קונפורמיות, מסורתיות ובטחון), ובעלי רמה גבוהה יחסית של חוסן-אישי. הם נוטים להתחייב פחות בתחום המקצועי והמשפחתי. כל הנטיות נמצאו יציבות מהשחרור ולפני הטיול ועד חמש שנים לאחר השחרור ולאחר הטיול. מהריאיונות עלה כי מרבית המטיילים מצאו סיפוק מפעילותם במהלך הטיול ודווחו על קושי בחיי שיגרה (אחד מהביטויים המרכזיים הוא משבר החזרה לארץ). המטיילים חיפשו ומצאו ריגושים, פעילות תוססת ומגוונת, אשר הייתה לרובם מקור לסיפוק גם שנים אחרי שחזרו מהטיול. נתונים אלה על הנטיות האישיות היציבות, על ההסתייגות המתמשכת מנטילת מחויבות בתחומי חיים הקשורים לשגרה, על אופי הטיול ועל קשיי ההשתלבות של רבים בחזרה לארץ, מעידים על קיומן של תכונות 'צעירות' בקרב קבוצה משמעותית של מטיילים. כדי לשייכם באופן ברור לקבוצת האנשים, צעירים ומבוגרים, בעלי צעירות נדרש מעקב ממושך יותר אחר נטיות האישיות שלהם ואורח חייהם. בהסתמך על מחקרים המצביעים על היציבות של רמת חיפוש-הריגושים (Zuckerman et al, 1978), רמת החוסן-האישי (Maddi & Kobasa, 1991) וקדימויות ערכים (Schwartz, 1992) ניתן להעריך, כי מאפייני המטיילים יישארו יציבים יחסית לאורך שנים. הערכתי שגם הפער בנטיות המטיילים שלא לקחת מחויבות בתחום המקצועי והמשפחתי לעומת קבוצת הביקורת, לא ישתנה באופן פתאומי, אך ממצאי המחקר אינם מספקים נתונים על אורח חייהם בפועל בגילאים בוגרים יותר ואחרי חמש שנים מהשחרור. יתכן שהצעירות תישמר ותקבל ביטוי בבחירת מקצוע ותפקיד חברתי המבטא נטייה זו, בקשיי השתלבות מתמשכים, בדחיית מחויבויות הכרוכות בשגרה או בטיולים נוספים. יתכן גם שהם ישתלבו בחיי בוגרים חסרי צעירות. מהריאיונות ומהצהרות המטיילים לגבי כוונותיהם לעתיד, מצטייר רושם כי רבים מהם רואים את עתידם משולב באופן כללי בחיי הבגרות הממוסדים, ואחוז גבוה מהם פונה ללימודים גבוהים. רושם זה מצביע כי הצעירות של המטיילים אינה נוטה להיות צעירות פרועה ושלוחת רסן.

המסקנה המרכזית ממודל זה היא שמטיילים נוטים להשתייך לקטגוריה של צעירים בעלי צעירות, והם בעלי נטיות אישיותיות לצעירות המאופיינות ביציבות יחסית. ממצאי המחקר אינם מספקים מידע לגבי השתייכותם לקטגוריה זו מעבר לחמש שנים מהשחרור.

סטטוס זהות בתהליך ההתבגרות

על פי התיאוריה הפסיכו-סוציאלית של אריקסון (Erikson, 1968) וההבחנה שערך מרשה (Marcia, 1966, 1967, 1980, 1983) לגבי סוגים של סטטוס זהות בתקופת ההתבגרות, פניתי לבחון איזה מהם מתאים יותר לתיאור מצבם של העומדים לצאת לטיול וקשור לבחירתם לצאת לטיול. בהתייחס לתהליך גיבוש הזהות הבחין אריקסון (Erikson, 1968) בשלושה תחומים מרכזיים שבהם נדרש הצעיר לגבש את זהותו: תחום הזהות המקצועית, הזהות המינית והזהות האידאולוגית. חוקרים אחרים התייחסו

לתחומים נוספים ובעיקר לקשר עם המין השני, קשר עם חברים ודפוסי בילוי (Grotevant & Adams, 1984).

לפי הערכת סטטוס זהות ותחומי זהות שונים, ניתן לראות בבחירה לצאת לטיול כקשורה לסטטוס הזהות הכולל שבו מצוי המשתחרר או לסטטוס הזהות שלו באחד התחומים בלבד (לדוגמה צעיר יכול להגיע לסטטוס משיג-זהות במרבית התחומים, אך בתחום המקצועי הוא ימצא בסטטוס זהות דיפוזית, שישפיע על בחירתו לצאת לטיול). עולה שבהתייחס לששת התחומים של זהות שהוזכרו קיימות 24 אפשרויות שונות לגבי סטטוס הזהות בכל אחד מהתחומים השונים, שעשויות להשפיע על הבחירה לצאת לטיול. יתכן, כמובן, שבין המטיילים יש כאלה שיוצאים לטיול בהשפעת מצב הזהות שלהם בתחומים שונים.

כדי לצמצם את האפשרויות, ומכיוון שבמחקר ראשוני זה על המטיילים הדיון הוא בנטיות המרכזיות של כלל המטיילים, יבחן מצב הזהות הכולל של הבוחרים לצאת לטיול, תוך התייחסות חלקית בלבד לתחומי הזהות השונים.

נוכיר כי תחת מודל זה יש להבחין בין מצבם של מטיילים לפני הטיול ואחריו, משום שיתכן והטיול משפיע על סטטוס הזהות. הדגש שיושם כאן הוא על מאפייני המטיילים לפני הטיול. הדיון בסטטוס הזהות במהלך הטיול מובא בפרק הדן על משמעות הטיול, תת-פרק "הטיול כתקופת מורטוריום". עוד אציין כי המושג 'זהות' בפרק זה מתייחס להיבטים הקשורים בהשתלבותו של הצעיר בחיים הבוגרים, כפי שאלה מוערכים על ידי הגישה הפסיכו-סוציאלית.

א. משתחררים בוחרים לצאת לטיול בהשפעת סטטוס זהות סגור-מוקדם (מגלים מחויבות מבלי שעברו משבר זהות, ועל פי רוב המחויבות מושפעת מציפיות ההורים).

מאפשרות זו עולה כי הבחירה לצאת לטיול קשורה למילוי ציפיות ההורים והחברה.

ממצאי המחקר מצביעים שמשתחררים הבוחרים לצאת לטיול נוטים לתת קדימות נמוכה יחסית לערכים של שימור (קונפורמיות, בטחון ומסורתיות). הם העריכו שבחירתם לצאת לטיול נתקלת בהסתייגות הוריהם. בריאיונות תארו מטיילים רבים את ההתנגדות הפעילה של הוריהם לטיול ואת חילוקי הדעות הרבים בנושא זה. מנתוני המחקר ניתן לראות כי אחוז גבוה יחסית של צעירים לפני טיולם אינם מתגוררים עם הוריהם, ואחוז גבוה יחסית מקרב המטיילים לא מגלה מחויבות לתחום המקצועי. נתונים אלה מעידים כי העומדים לצאת לטיול אינם מושפעים מצווי הוריהם וציפיותיהם, ולכן אינם מצויים בסטטוס זהות סגור-מוקדם. **באופן כללי, אני מעריך שהבחירה בטיול ממושך אינה מהווה אופן של מימוש מאפייני סטטוס סגור-מוקדם.**

ב. משתחררים בוחרים לצאת לטיול בהשפעת סטטוס זהות דיפוזית (אינם מגלים מחויבות ובדרך כלל לא עברו משבר זהות).

מאפשרות זו עולה כי הבחירה לצאת לטיול היא בחירה במרחב חיים קל ונוח שאינו תובע מחויבויות, מאפשר סיפוקים מידיים ומהווה, בדרך כלל, המשך של בחירות דומות בעבר.

מנתוני המחקר עולה כי כל המטיילים סיימו תיכון ושאחוז גבוה יחסית השיג תעודת בגרות. כמו כן, אחוז גבוה יחסית מתוכם השתייך לתנועות נוער והדריכו בהן. בקרב הגברים, אחוז גבוה יחסית שרת כקצינים ו/או ביחידות קדמיות. מבדיקת מרכיבי החוסן-אישי, אפשר ללמוד כי רמת המחויבות שהם מגלים דומה לזו של קבוצת הביקורת. בבדיקת תחומי הערכים עולה כי למטיילים מערך קדימויות של ערכים עקבי וברור יחסית (קדימות גבוהה יחסית לשינוי וקדימות נמוכה יחסית לשימור ולא ערבוביה חסרת סדר ומשמעות מקובלת).

נתונים אלה מצביעים על כך שקבוצת המטיילים מגלה מידה משמעותית של מחויבות חברתית וערכית. מהריאיונות והשאלונים עולה כי המטיילים נוטים לבחון, להעריך, להתלבט ולהתכונן באשר לאופי ויעדי טיולם. נתונים אלו מלמדים כי באספקטים מסוימים של פעילותם מגלים המטיילים מחויבות. מניתוח מאפייני הטיול עצמו עולה כי רבים מהמטיילים נוטים לחוות חיים אינטנסיביים, התובעים מהם התמודדות ומידה רבה של מאמץ וויתור מכוון על נוחות. מאפיינים אלה אינם תואמים את אורח החיים המועדף על ידי צעיר בסטטוס זהות דיפוזית. מצד שני, ישנם פרקי זמן מסוימים בטיול המאופיינים במנוחה, בטלה, שימוש בסמים וחתירה לסיפוקים מידיים, שהולמים יותר צעירים בסטטוס זהות דיפוזית.

בתחום המקצועי עלה כי אחוז הלא-מחויבים למקצוע בקרב המטיילים גבוה יחסית. עובדה התומכת כי בהיבט המקצועי נטו העומדים לצאת לטיול להיות בסטטוס הדיפוזי. לצד עובדה זו אפשר גם לראות שלפני הטיול הם נטו לתת משקל נמוך יחסית לנושא בחירת המקצוע, דבר המציג את הדיפוזיות המקצועית כקשורה יותר לסדר עדיפויות שונה ולא בהכרח לגישה חסרת מחויבות רחבה לחיים. הערכתי היא כי **המשתחררים היוצאים לטיול אינם נוטים להיות בסטטוס זהות דיפוזית.**

אסייג מסקנה זו בשתי הערות:

1.1. ההשתתפות במחקר עצמו דרשה מידה של מחויבות, ואפשר שגורם זה ניפה חלק מהמטיילים הנמצאים בסטטוס זהות דיפוזית.

2.2. ממצאי המחקר לגבי רמת חיפוש-הריגושים הגבוהה יחסית של המטיילים, הנטייה לתת קדימות גבוהה יחסית לערכי שינוי הכוללים גרייה והנאה, הנטייה הגבוהה יחסית לשימוש בסמים במהלך הטיול והאפשרות הנוחה בטיול לממש אורח חיים שאינו דורש מאמץ ומציע סיפוקים מידיים - כל אלה מצביעים על האפשרות כי חלק מהצעירים היוצאים לטיול עשויים להיות בסטטוס זהות דיפוזית. היקף המחקר ומטרותיו לא אפשרו זיהוי קבוצה זו.

ג. **משתחררים בוחרים לצאת לטיול בהשפעת סטטוס זהות מורטוריום** (אינם מגלים מחויבות, אך מצויים במשבר זהות פעיל).

אפשרות זו מציעה שהבחירה לצאת לטיול היא בחירה בתקופה של דחית מטלות הבגרות, לשם בדיקה של אופציות זהות שונות והתנהגות מתירנית. כל אחד ממרכיבי ההשפעה יבחן לחוד.

-
מורטוריום מבחינת דחית המטלות: הטיול עצמו, כתקופה שאינה מלווה בביטויים מעשיים של מחויבות מקצועית, משפחתית ואידיאולוגית (לפחות בתחום הפוליטי והדתי), מהווה בחירה בפועל בפסק זמן

ודחיית מטלות נורמטיביות של החברה. מנתוני המחקר עולה שמטיילים נטו לגלות פחות מחויבות מקצועית והעדיפו להקים משפחה בגיל מאוחר יותר. העדפה זו תואמת את הבחירה לצאת לטיול ממושך.

נתונים אלה תומכים באופן חד משמעי במסקנה שמטיילים, כבר לפני צאתם לטיול, נטו לדחות את המחויבות למטלות הנורמטיביות של החברה.

מורטוריום מבחינת בדיקת אופציות של זהות: נתוני המחקר מגלים כי מטיילים, עוד טרם צאתם לחו"ל, לא ראו בחו"ל מקום אשר יהווה הזדמנות לבנות קריירה מקצועית או מקום אלטרנטיבי למגורים. על פי הריאיונות שנערכו לאחר הטיול עלה, כי ערב יציאתם לחו"ל לא ראו המטיילים בחו"ל מקום בו ימצאו מענה לשאלות זהות שונות. ניראה היה כי קיימת נטייה ברורה של מטיילים להעריך את עמדותיהם בתחומים שונים (מדינה, צבא, זוגיות ועוד) כברורה ומגובשת יחסית בתקופה שקדמה את הטיול. הממצאים הכמותיים בתחום החיפוש-ריגושים, החוסן-אישי ומעריך הערכים מצביעים על מרקם אישיותי ונטיות אישיות מובחנות וקוהרנטיות. מהנתונים עלה גם רושם שהמטיילים לא נטו לבחון מסגרות אידיאולוגיות שונות יותר מאשר שאר קבוצות המחקר. בנוסף, אחוז המטיילים המצויים בשלב פעיל של בחינת תחום מקצועי לא היה גבוה יותר. מרבית העומדים לצאת לטיול תכננו את המשך לימודיהם אחרי הטיול, גם אם רמת המחויבות לאותו תחום לא היתה גבוהה. ממצאים אלה תומכים בהשערה כי המטיילים אינם בוחנים לפני צאתם לטיול אופציות זהות בתחומים הנורמטיביים של החברה, המקובלים בגישה הפסיכו-סוציאלית (מין, מקצוע, אידיאולוגיה והגדרת הנטיות האישיותיות).

מורטוריום מבחינת התנהגות מתירנית: הבחירה בטיול והעימות עם ההורים על מאפייני הטיול הבולטים: התנסויות לא מקובלות, שימוש בסמים, עבודות לא חוקיות וכו' מציינים תקופה של בחירה בהתנהגות מתירנית.

לאור הנטייה הגבוהה יחסית לחיפוש-ריגושים האופיינית למטיילים, הנטייה הגבוהה יחסית לאתגר כמרכיב של החוסן האישי ומעריך הערכים האופייני של המטיילים (קדימות נמוכה יחסית לשימור וקדימות גבוהה יחסית לשינוי) - נראים המטיילים כבעלי נטיות לחפש סיפוקים לא שיגרתים, נטיות להתנגש עם הממסד, באופן חלקי לפחות, ולפרוק עול באופן כולל. מבחינות אלו ניכר כי הבחירה בטיול הייתה בחירה בתקופה של התנהגות מתירנית, ונטיות המטיילים, עוד לפני צאתם לטיול, תואמות פעילות של התנהגות מתירנית.

בהתייחס לנתונים על מצבם של המטיילים לפני הטיול לא מתקבל הרושם כי הם נטו כבר אז להתנהגות מתירנית. המטיילים מדווחים על מערכת יחסים תקינה עם ההורים (פרט לעימות בנושא הטיול) ועל נטילת מחויבות ואחריות במסגרת הצבאית (הנתונים מתייחסים בעיקר לגברים). הם לא נטו להשתתף בהתארגנויות אידיאולוגיות בעלות אופי מרדני יותר מקבוצת הביקורת, ועמדותיהם כלפי סמים אינן מתירניות יותר משל קבוצת הביקורת.

גם הריאיונות שנערכו לאחר הטיול מראים כי ערב צאתם לטיול לא נטו המטיילים לפרוק עול באופן מיוחד ובולט.

נתונים אלו מצביעים על כך שתקופת הטיול, המאופיינת בחלקה בהתנהגות מתירנית, אמנם תואמת את הנטיות האישיותיות של המטיילים, אך לפני הטיול לא נטו המטיילים, באופן בולט, להתנהגות מתירנית.

שלושת ההיבטים הללו של סטטוס המורטוריום מלמדים כי הניסיון לייחס לצעירים העומדים לצאת לטיול סטטוס מורטוריום, מייצר תמונה חלקית בלבד.

הערכתי היא כי תיאור המשתחררים העומדים לצאת לטיול ממושך כמצויים בסטטוס מורטוריום מתאים רק באופן חלקי. קיימת נטייה גבוהה יחסית לדחות מחויבות, אך לא נראה כי קיימת נטייה לחפש אופציות זהות. כמו כן, קיימת בחירה בתקופה של התנהגות מתירנית התואמת נטיות אישיותיות, אך לא נראה שהמטיילים נהגו באופן מתירני כבר בתקופה שקדמה לטיול.

הדיון בהחלת מושג המורטוריום על מצבם של המטיילים במהלך הטיול, ממשיך בפרק הדין במשמעות הטיול מנקודת מבט תיאורית, תת-פרק 'הטיול כתקופת מורטוריום'. הדיון בטיול כתקופה של בדיקה ושינוי הזהות בתחומים שאינם קשורים להשתלבות הצעיר בתפקידי החברה הנורמטיביים, מוצא את מקומו בפרק על משמעות הטיול מנקודת מבט תיאורית, תת-פרק 'הטיול כתקופת קיום-אותנטי'.

בנוגע למשברי זהות שאינם קשורים בהכרח לתהליך ההתבגרות, העריך אריקסון (1990) כי חיילים שבמהלך שירותם הצבאי שגשגה זהותם עשויים לחוות משבר זהות עם שחרורם. יתכן שהמשתחררים העומדים לצאת לטיול ובמיוחד הגברים, חווים משבר זהות מסוג זה על המאפיינים המייחדים אותו בחברה הישראלית.

ממצאי המחקר המעידים על כך שבין המטיילים יש פחות צעירים, אשר במסגרת השירות הצבאי שירתו בתחום מקצועי, וישנם רבים יחסית ששרתו כקצינים וביחידות קרביות (המאופיינות בלכידות חברתית גבוהה וזהות תפקיד חזקה), מחזקים אפשרות של משבר מעבר. משבר זה אינו קשור בהכרח לאחד מתחומי הזהות של גיל ההתבגרות, אלא להיבט רב תחומי של הזהות העצמית (האדם כבעל משימה, כוח, מעמד, יעוד, זוכה להערכה חברתית, מתלבש ומתנהג לפי דפוסים מסוימים, ממוקם במסגרת היררכית ברורה, פועל לפי נהלים ידועים ומוכרים היטב וכו'). משבר מסוג זה עשוי לפקוד בני אדם העוברים שינוי במסגרות חיים שונות ובגילאים שונים ואינו מהווה דווקא משבר של גיל ההתבגרות.

ד. משתחררים בותרים לצאת לטיול בהשפעת סטטוס זהות משיג-זהות (מגלים מחויבות לאחר שעברו משבר זהות).

מהנחה זו עולה כי הבחירה לצאת לטיול היא בחירה במימוש העדפות אישיות התואמות את הזהות שהושגה.

מנקודת מבט פסיכו-סוציאלית אפשרות זו אינה מתיישבת עם הנחות המודל, לפיהן משיג-זהות, בשלב זה בחייו, יחתור להשתלבות בחיים הבוגרים. סטטוס הזהות משיג-זהות מתייחס למחויבות, על ביטוייה הסובייקטיביים והאובייקטיביים, בתחומי חיים נורמטיביים, והטיוול מהווה דחייה של אותה מחויבות, כמו דחייה של תקופת הלימודים והמחויבות המקצועית, דחייה של מחויבויות משפחתיות ועוד. על פניו, סטטוס הזהות משיג-זהות אינו מתיישב עם התנהגות ממושכת המוערכת על ידי החברה כהשתמטות ממחויבויות, אלא אם היא מופיעה בתקופת חיים אחרת לצד מילוי המחויבויות החברתיות האחרות, ואז היא איננה בחזקת השתמטות.

הערכה זו, שמטיילים אינם מצויים בסטטוס זהות משיג-זהות, עולה בקנה אחד עם חלק מהמצאים העוסקים בביטויים של המחויבות החברתית של משיג-זהות, ופחות עם ההיבטים הסובייקטיביים של משיג-זהות.

המחויבות הנמוכה יחסית לתחום המקצועי, דחיית המטלה של הקמת משפחה, הבחירה באורח החיים המלווה בהתנסויות לא שגרתיות, כמו התנסויות בסמים, מין, עבודות מזדמנות וכו' - אינם תואמים את הגדרת סטטוס משיג-זהות ואת ביטוייו בפועל. כך גם מתן הקדימות הגבוהה יחסית לערכים של שינוי והרמה הגבוהה יחסית של חיפוש-ריגושים (מוס, 1988).

מצד שני, הנטייה של המטיילים לתת קדימות נמוכה יחסית לערכים של קונפורמיים והנטייה הגבוהה יחסית למרכיב שליטה בחוסן-אישי, המצביע על נטייה למוקד שליטה פנימי גבוה יחסי, מאפיינים את סטטוס הזהות מורטוריום ובעיקר את משיג-זהות (וטרמן, בובל ווטרמן, מצוטטים במוס, 1988). ההתאמה בין ההיבטים השונים של נטיות האישיות שנבדקו (חיפוש-ריגושים, חוסן-אישי וערכים) מצביעה על איזון וקוהרנטיות במבנה האישיות של המטיילים ועל זהות אישיותית ברורה ומוגדרת יחסית. מהריאיונות שנערכו לאחר הטיוול מתקבל הרושם שהצעירים, עוד לפני צאתם, נטו להחזיק בעמדות מגובשות בתחומי חיים רבים (מין, חברויות, אידיאולוגיה, יחסי הורים). הרושם הכולל הוא שמטיילים נוטים להיות משיג-זהות מבחינת גיבוש המאפיינים האישיותיים שלהם, אך לא נוטים להיות משיג-זהות מבחינת קבלת המחויבויות הפסיכו-סוציאליות שלהם, הן מבחינה סובייקטיבית והן מבחינה מעשית.

בהתייחס למשמעות הכוללת של סטטוס משיג-זהות, לא ניתן להערכתו לראות במטיילים כנמצאים בסטטוס זה, בעיקר בגלל הסתירה בין בחירתם בטיוול ופעילותם בו ונטייתם לדחות מחויבויות מקצועיות ומשפחתיות, לבין המהות המרכזית של הסטטוס שעניינה השתלבותו המעשית של הצעיר בחיי החברה הבוגרת.

סיכום:

בחנתי את אפשרות לשייך את המטיילים לאחד מתוך ארבע סטטוסים של זהות (Marcia 1966, 1967,) (1980, 1983) ולבחון אם הבחירה לצאת לטיוול קשורה או נובעת מאותו סטטוס. הערכתי כי לא ניתן לשייך את המטיילים, לפני הטיוול ולאור הבחירה לצאת לטיוול, לסטטוס זהות סגור-מוקדם ולא לסטטוס משיג-זהות. נראה כי באופן כללי מטיילים לא משתייכים גם לסטטוס זהות

דיפוזית למרות האפשרות כי קיימת קבוצה חלקית שכן משתייכת אליו. באשר לסטטוס המורטוריום, נמצא כי היבטים אחדים שלו, דחיית מחויבויות והתנהגות מתירנית - תואמים את תיאור המטיילים ואת פעילותם, אך לא בהיבט של בדיקת זהויות המקדמת את השתלבותם בחברה הבוגרת. בהסתמך על ממצאי המחקר המורים כי נטיות המטיילים נשארו קבועות מאז השחרור ולפני הטיול ועד חמש שנים לאחר השחרור (חיפוש-ריגושים, חוסן-אישי ומערך ערכים) עולה השאלה אם סטטוס המורטוריום מתקיים אצל המטיילים באופן יציב ולא זמני, כפי שהוא מובנה בהתפתחות התקינה. דיון בשאלה זו מובא בפרק העוסק במשמעות הטיול מבחינה תיאורטית.

המגבלות שנמצאו בתיאור המטיילים בעזרת סטטוס הזהות עשויים לנבוע להערכתי משני גורמים עיקריים:

1. תהליך ההתבגרות של צעירים בארץ מוערך, בעיקר בהשפעת השירות הצבאי, כתהליך התבגרות שבו הסדר והחשיבות של תחומי הזהות הם ייחודיים. הבגרות המושגת בצבא בתחומים של אחריות ומחויבות עשויה להקדים השגת בגרות בתחומים אחרים כמו היחסים עם המין השני (Lieblich, 1987, 1989). כך היא גם עשויה לגרור את דחיית מטלות הבגרות מבלי שאלו יתקשרו לחוסר מחויבות לסביבה החברתית. בנוסף, היא עשויה לגרור התנהגות מתירנית מבלי לעורר הרהורים ולבטים בדבר התוכניות העתידיות, אשר נותרות קבועות וידועות. להערכתי לא מדובר רק בהשפעות תרבותיות ייחודיות, הגוררות סדר אחר של תחומי זהות או חשיבות יחסית שונה, אלא בהערכה מחודשת לגבי הקשר בין ההיבטים הסובייקטיביים של הזהות להיבטים החברתיים המוערכים כאובייקטיביים בגישה הפסיכו-סוציאלית, ואשר מהווים קריטריון מרכזי להערכת צעירים כמשתייכים לסטטוס זהות זה או אחר. התרשמתי מהריאיונות ומהנתונים הכמותיים כי ניתן לשייך באופן ברור יחסית צעירים רבים מקבוצת הביקורת לסטטוס משיג-זהות וחלק קטן לסטטוס המורטוריום ולסטטוס סגור-מוקדם, שיוך שלא התאפשר באותה קלות לגבי המטיילים.
2. צעירים לפני יציאתם לחו"ל נמצאים בגיל כרונולוגי גבוה יחסית מהצעירים שהתיאור האריקסוניאני דן בהם, וכן, בשלב חיים אחר ומפותח יותר מבחינת ההתנסויות והחוויות שעברו. יתכן שגורם זה מעצב תחומי התמודדות ייחודיים, שמידת הקשר שלהם להשתלבות הנורמטיבית בחיים הבוגרים, נמוכה יותר.

זיקה לקיום-אותנטי

הדיון בנטיות אישיותיות בהקשר של קיום-אותנטי מתיישב רק באופן חלקי עם עקרונות הגישה האקזיסטנציאליסטית. מושג האותנטיות מתייחס לאופן קיומו של האדם בעולם ואינו מבחין בין תכונות האדם למעשיו, אלא מתבונן באחדות שלהם. נקודה זו משמעותית בגישה האקזיסטנציאליסטית, משום שנטיות לאותנטיות ללא מימוש מצביעות דווקא על קיום לא-אותנטי (אין מימוש הפוטנציאל האישי).

לפי הגישה האקזיסטנציאליסטית, אדם עשוי להימנע לממש עצמו בגלל סיבות רבות. כל סיבה עשויה להיות משמעותית ורלוונטית עבור אדם אחד, אך חסרת משמעות עבור מישהו אחר. עקרונות אלה מכוונים את הגישה האקזיסטנציאליסטית לדון באדם הפרטי ובהבנת עולמו האישי המיוחד. המחקר הנוכחי, שנועד לאפשר תיאור ודיון ראשוני ובסיסי במטיילים ועולמם, התייחס למאפיינים כוללים של המטיילים וכן במאפייני המטיילים כבעלי זיקה גבוהה או נמוכה יחסית לקיום-אותנטי.

לפי חוקרים אחדים, למשל קובסה (Kobasa, 1979a), רמת החוסן-אישי מעידה על מידת האותנטיות של האדם. במחקר הזה, מהטעמים שציינו בפרק המבוא, הורחב הקריטריון לזיקה לאותנטיות לשלושה גורמים: חיפוש-ריגושים, חוסן-אישי וקדימויות ערכים, וכן, ליחסים שמתקיימים בין הגורמים הללו. יחסים אלו יכולים ללבוש שתי צורות עיקריות:

1. קיומה של הרמוניה פנימית: במחקר הנוכחי ההרמוניה באה לידי ביטוי בהתאמה היחסית בין הנטיות של האדם לחיפוש-ריגושים, מערכת הערכים בה הוא מחזיק, ואמונתו ביכולתו לממש את נטיותיו וערכיו. לדוגמה: הרמוניה מתקיימת אצל מי שהוא בעל רמת חיפוש-ריגושים נמוכה, מחזיק בערכים של שימור והוא בעל חוסן-אישי נמוך או ממוצע. היא לא תתקיים אצל מי שהוא בעל רמת חיפוש-ריגושים גבוהה שמחזיק בערכים של שימור ובעל חוסן-אישי גבוה.
2. הנטייה של האדם למצוא סיפוק בכל אופנויות הקיום בעולם (מאי, 1985). במחקר זה משתקפת נטייה זו ברמה גבוהה יחסית לחיפוש-ריגושים (המבטאת אספקטים של אופנות הקיום הגופני - העולם-שמסביב), ברמה גבוהה יחסית לחוסן-אישי (המבטאת אספקטים של אופנות הקיום החברתי - עולם-העם) ובמתן קדימות גבוהה יחסית לערכים של שינוי והתעלות-עצמית וקדימות נמוכה יחסית לערכים של שימור והאדרה עצמית (המבטאת נטייה למימוש קיום ייחודי ומבט ייחודי על העולם המהווים אספקטים של אופנות הקיום עולם-העצמי). אדם בעל נטיות אלו מוערך כמי שהוא בעל זיקה אישיותית לממש את הוויתו המלאה בעולם.

ממצאי המחקר מראים כי מטיילים נטו להיות בעלי רמת חיפוש-ריגושים גבוהה יחסית, נטו לרמת חוסן-אישי גבוהה יחסית ונטו לתת קדימות גבוהה יחסית לערכים של שינוי וקדימות נמוכה יחסית לערכים של שימור והאדרה-עצמית. נטיות אלו נמצאו יציבות מאז השחרור ולפני הטיול ועד חמש שנים לאחר השחרור. לא נמצא כי מטיילים מקדמים ערכים של התעלות-עצמית, ובחוסן-אישי נמצאה נטייה לרמת מחויבות נורמטיבית.

ממצאים אלה עונים במידה רבה על שני הקריטריונים שהצבתי לזיקה לקיום-אותנטי. בקרב המטיילים קיימת הרמוניה רבה בין שלושת המרכיבים והם נוטים להיות בעלי זיקה גבוהה יחסית למימוש שלושת אופנויות הקיום. נטיות אלו מצביעות על זיקה לאותנטיות.

מצד שני, הנטייה שלא לתת קדימות גבוהה יחסית לערכים של התעלות-עצמית גורעת מהערכתם כבעלי זיקה לאותנטיות. כך גם תרומתם הגבוהה יחסית של הנטייה לחיפוש-ריגושים והמרכיב 'אתגר' בחוסן-אישי לזיקה האותנטית, המצביעים על האפשרות כי מטיילים נטו להעניק משקל יחסי גבוה לאופנות הקיום של 'העולם-שמסביב', יחסית לאופנויות האחרות.

מעבר לזיקה לאותנטיות, ניתן לראות אצל המטיילים, עוד לפני צאתם לטיול, מימוש בפועל של היבטים אחדים של קיום-אותנטי:

הם גילו מעורבות חברתית שניתן לפרשה גם כאכפתיות חברתית, שבאה לידי ביטוי בפעילותם המוגברת בתנועות נוער ובצבא. עצם הבחירה לצאת לטיול, למרות ההתנגדות האופיינית של הוריהם, כמו דחיית מטלות חברתיות נורמטיביות (בחירת מקצוע והקמת משפחה), מצביעים על בחירות אינדיבידואליות, ולא מילוי צפיות ההורים. גם בבחירת מקום מגוריהם באה לידי ביטוי נטייה לעצמאות גבוהה.

על הציר הנמתח בין שני הקטבים של זיקת האדם לקיום-אותנטי, אני מעריך שמטיילים מאופיינים בזיקה גבוהה יחסית לקיום-האותנטי. קיימת הרמוניה בין זיקתם לאופנויות הקיום השונות וקיימת נטייה להשיג סיפוק ממימוש אופנויות הקיום. עם זאת, יתכן שבקרב המטיילים מצויה קבוצה המעניקה משקל רב למימוש אופנות קיום העולם-שמסביב מעל פני האופנויות האחרות.

פרק זה עוסק, כאמור, במאפייני המטיילים. הדיון בשאלת האותנטיות של העולם-בטיול מתקיים בפרק העוסק במשמעות הטיול, תת-פרק 'תקופת קיום-אותנטי'.

סיכום - מאפייני מטיילים

פרק זה דן במאפייני המטיילים. תחילה הוצגו הנתונים שעלו מהמחקר לגבי מאפייני הרקע ומאפייני ונטיות האישיות של המטיילים. החלק המרכזי של הפרק עסק בהמשגת אותם נתונים מתוך ארבעה מודלים תיאורטיים שונים.

1. על פי המודל של פ. ל. ברגר (1988) ניתפס האדם כממלא תפקידים בחברה וכמי שאופן התנהגותו, בחירותיו והלך רוחו מושפעים בעיקר מאופי התפקיד החברתי בו הוא מצוי. ממצאי המחקר הצביעו על קיומם של נטיות אישיות יציבות בקרב המטיילים, שתואמות את הפעילות ואת אופי הטיול. הסקתי שאין בכוחו של המודל להסביר באופן משמעותי את הבחירה של הצעירים לצאת לטיול ואת אופן התנהגותם והלך רוחם במהלכו.
2. על פי המודל של ב. מ. ברגר (Berger, 1963), פעילות הצעירים קשורה לתכונות אישיותם יותר מאשר לשלב ההתבגרות בו הם מצויים. בחנתי את האפשרות לראות במטיילים צעירים בעלי צעירות, ובהסתמך על יציבות מאפייני המטיילים הסקתי כי בטווח הזמן שנחקר, עד חמש שנים לאחר השחרור, ניתן לראות במטיילים צעירים בעלי צעירות.

- 3.3. בהסתמך על ההבחנה בין ארבעה סטטוסים של זהות בתהליך ההתבגרות (Marcia 1966, 1967,)
נבחנה מידת התאמתם של המטיילים לכל אחד מהם. על בסיס נטיות האישיות של המטיילים שנבדקו במחקר ועצם בחירתם לצאת לטיול, הסקתי כי לא ניתן לשייכם לסטטוס זהות סגור-מוקדם ולא לסטטוס משיג-זהות. נראה גם כי באופן כללי מטיילים אינם משתייכים גם לסטטוס זהות דיפוזית, למרות האפשרות כי קיימת קבוצה חלקית שכן משתייכת אליו. לגבי סטטוס מורטוריום נמצא כי היבטים אחדים שלו, דחיית מחויבויות והתנהגות מתירנית - תואמים את תיאור המטיילים ופעילותם, אך לא בהיבט של בדיקת זהויות המקדמת את השתלבותם בחברה הבוגרת. הערכת הטיול כתקופת מורטוריום תידון בפרק על משמעות הטיול ממבט תיאורטי.
- 4.4. מנקודת מוצא אקזיסטנציאליסטית (מאי, 1985), נבחנה מידת הזיקה של המטיילים לקיום-אותנטי. הממצאים הצביעו על כך שהמטיילים היו בעלי נטיות אישיותיות המכוונים אותם לחתור למימוש טווח רחב של אופנויות הקיום. לפיכך, הערכת כי ניתן לראות במטיילים כבעלי זיקה גבוהה יחסית לקיום-אותנטי. הערכה זו מלווה בהסתייגויות מועטות ובעיקר הסתייגות שנבעה מהנטייה הנורמטיבית של המטיילים להתעלות-עצמית. הערכת הטיול כתקופת קיום-אותנטי, ולא רק כמשקף זיקה לאותנטיות, תידון בפרק על משמעות הטיול ממבט תיאורטי.

פרק 2: שינויים שנגרמו בהשפעת הטיול

פרק זה דן בהשפעות הטיול על המטיילים. תחילה בממצאים הכמותיים ובהמשך בממצאים האיכותניים. סיום הפרק יוקדש להשוואה שביניהם.

משתנים כמותיים

בפרק זה רוכזו הממצאים הכמותיים לגבי שינויים שנגרמו בהשפעת הטיול. הם מסתמכים על הנתונים שנאספו מהשאלונים שמילאו הנבדקים לפני הטיול ואחריו.

- 1.1. **חיפוש-ריגושים** - בהשוואה שבין המחזורים, לפני הטיול עבור מחזור אחד, ואחריו עבור מחזור שני, לא נמצאה השפעה של הטיול על רמת חיפוש-ריגושים.
- 2.2. **חוסן-אישי** - בהשוואות שנערכו בין המחזורים, וגם עבור אותם נבדקים לפני הטיול ואחריו, לא נמצאה השפעה של הטיול על רמת החוסן-אישי או על אחד ממרכיביו.

- 3.3. **ערכים** - בהשוואות שנערכו בין המחזוריים, וגם עבור אותם נבדקים לפני הטיול ואחריו, לא התקבלה השפעה של הטיול על מתן קדימויות לערכים בתחומי שינוי, שימור, התעלות-עצמית והאדרה-עצמית.
- 4.4. מחויבות מקצועית - בהשוואות שנערכו בין המחזוריים לפני הטיול ואחריו, נמצא כי הפערים בין המטיילים לקבוצת הביקורת ולקבוצת הלא-מטיילים נותרו דומים (בכל הקבוצות אחוז המחויבים עלה). ממצאים אלו מחזקים את ההשערה כי הטיול לא השפיע באופן ייחודי על אחוז המחויבים בתחום המקצועי.
- 5.5. העדפת גיל נישואין והורות - בהשוואות שנערכו בין המחזוריים לפני הטיול ואחריו, נמצא כי ההבדלים בין קבוצת המטיילים לשאר הקבוצות היו יציבים (הגיל עלה בכל הקבוצות). ממצאים אלו מחזקים את הערכה כי הטיול לא השפיע באופן ייחודי על העדפת גיל הנישואין וההורות.
- 6.6. עמדה כלפי שימוש חוקי בסמים קלים - בהשוואה שנערכה עבור אותם נבדקים לפני הטיול ואחריו, וגם בין המחזוריים, עלה כי הטיול חולל שינוי משמעותי בעמדות המטיילים בכיוון מתן היתר חוקי לשימוש חוקי בסמים קלים, שינוי שלא התרחש אצל קבוצת הביקורת וקבוצת הלא-מטיילים. ממצא זה מצביע על כך שהטיול משפיע על העמדות המוצהרות לגבי שימוש בסמים.
- 7.7. הערכת התנגדות ההורים לתוכניות - בהשוואות שנערכו לפני הטיול ואחריו לגבי הערכת המשתחררים את מידת ההתנגדות של הוריהם לתוכניותיהם לעתיד, עלה כי לאחר הטיול חלה ירידה משמעותית במידת ההתנגדות המוערכת של ההורים.

הממצאים מורים כי בכל המשתנים הכמותיים המרכזיים (חיפוש-ריגושים, חוסן-אישי וערכים) שנבדקו לא הייתה לטיול השפעה על נטיות המטיילים. השפעה ניכרת הייתה לטיול על העמדות המוצהרות של המטיילים לגבי שימוש חוקי בסמים קלים.

נתונים איכותניים

בהסתמך על הריאיונות ועל תשובות הנבדקים בשאלות פתוחות בשאלונים, מתקבל רושם ברור כי מטיילים העריכו את תקופת הטיול כתקופה שהשפיעה עליהם רבות. בפרק זה אסכם ואדון בשינויים הללו, תוך השוואה בין קבוצת המטיילים לקבוצת הביקורת. תיאור מורחב של השינויים שחלו מצוי בפרק התוצאות האיכותניות.

במסגרת שאלה פתוחה בשאלון שעסקה בכל התקופה מאז השחרור, דיווח אחוז גבוה יחסית מהמטיילים, על שינויים בתחום כולל של תפיסת חיים. מתוך הריאיונות עולה כי מטיילים העריכו כי השתנו בהשפעת הטיול בתחומים הבאים:

1.1. שינוי בהתייחסות לזמן ולקצב החיים.

2. 2. שינוי בהתייחסות לזולת ואל יחסים בין-אישיים.
3. 3. שינויים בהיכרות/מודעות עצמית ובתכונות אישיות.
4. 4. שינוי ביחס להורים ולארץ.
5. 5. שינוי ביחס לשימוש בסמים.

בפרק התוצאות האיכותניות הוצגו שינויים אלו בפירוט. מטיילים תיארו היבטים ייחודיים של שינויים אלו שקשה להכלילם. במקרים רבים תיארו המטיילים בנשימה אחת את השינויים שעברו בהשפעת הטיול ואת משמעות הטיול. בפרק הבא, אשר יעסוק משמעות הטיול, אשרטט מסלולים אחדים הקושרים בין משמעות הטיול לשינויים האופייניים שתיארו המטיילים. השינויים שתוארו על ידי המטיילים קושרו לעתים קרובות לחוויות, ממוקדות יותר או פחות, שעברו המטיילים במהלך טיולם, ולעתים גם להשפעות מתמשכות במהלך הטיול כולו. רבים מהמטיילים רואים בתקופת הטיול את מקור השינוי, והם מסוגלים להגדיר את הסיבות ואת הגורמים שהובילו לשינוי.

בקבוצת הביקורת נמצא כי בשאלה פתוחה בשאלון, הדנה בכל התקופה מאז השחרור, נטו הנבדקים לדווח על שינויים בתחום בחירת המקצוע או הלימודים ושינויים בתפיסה העצמית בתחומים ממוקדים יותר מקבוצת המטיילים. הם נטו לדווח פחות על שינויים בתפיסת חיים רחבה. בריאיונות עצמם התמקדו הנבדקים מקבוצת הביקורת במספר קטן יותר של שינויים ותיארו אותם בפחות הרחבה מקבוצת המטיילים. השינויים שהוזכרו בקבוצת הביקורת במסגרת הריאיונות התרכזו בתחומים הבאים:

1. 1. שינוי בהתייחסות לזולת ואל יחסים בין-אישיים.
2. 2. שינוי בהתייחסות למטלות החיים (עבודה, לימודים ומשפחה).
3. 3. שינוי בתפיסת עצמי והערכה עצמית (יותר בטחון, עצמאות, התמודדות).

מהממצאים עולה כי כמה תחומים של שינוי אופייניים למטיילים יותר מאשר לקבוצת הביקורת:

1. 1. היחס לזמן וקצב החיים.
2. 2. היחס להורים.
3. 3. היחס לארץ.
4. 4. היחס לסמים.

ארבעת תחומים אלו נקשרים היטב למאפייני הטיול, כפי שתוארו על ידי המטיילים:

1. 1. היחס לזמן וקצב החיים - הטיול היווה מרחב זמן שנראה למטייל לעתים ללא גבולות, ולצדו התקיימה השפעה תרבותית מקומית, הדוגלת ומתנהלת בקצב איטי ופחות הישגי מזה של החברה המערבית. שני גורמים אלו מתקשרים לתחומי שינוי רבים אותם תארו המטיילים.

- 2.2. היחס להורים - מטיילים דווחו על הקונפליקט שנוצר בינם לבין הוריהם כבר מעצם הבחירה לצאת לטיול, קונפליקט שעיצב לעתים התייחסות שונה להורים. לכך התווסף המרחק הגיאוגרפי הגדול מההורים והשהייה הממושכת, שיצרו דפוס התקשרות חדש, זמני, שעודד תפיסה מחודשת או בחינה מחודשת של ההורים ושל היחסים עמם.
- 3.3. היחס לארץ - המרחק מהארץ, הניתוק הממושך מדפוס החיים הישראלי האופייני, המפגש עם תרבויות שונות ומטיילים ממדינות אחרות - כל אלה תמכו בשינוי היחס לארץ.
- 4.4. היחס לסמים - ההשפעות החברתיות במהלך הטיול וההתנסות האישית בסמים הובילו לשינוי עמדה והתנהגות כלפי סמים.

גם בשאר תחומי השינוי, המשותפים גם לקבוצת הביקורת, דווחו מטיילים על שינויים רבים יותר. שינויים אלה קושרו, לעתים קרובות, לתחושת החופש והשחרור שחשו במהלך הטיול, המהווה להערכתי סוג של גורם כולל שהוערך על ידי המטיילים כמעודד שינוי. עבור מטיילים רבים אפשרה תחושת חופש זו להתנסות בחוויות שלא התנסו בעבר: לבחון מערכות יחסים אינטימיות ומשפחתיות באור חדש, לבחון את עצמם בהקשרים שונים, להיות מושפעים מסביבתם באופן שאינו מחייב, לחוות שחרור מציפיות ועוד. היבטים שונים של תחושת חופש זו, כמו היבטים נוספים של גורמים הקשורים לשינויים, יוצגו בפרק על משמעות הטיול בעיני המטיילים.

בהתייחס לאופי הדיווח של המרואיינים במהלך הריאיונות, ניראה כי קבוצת המטיילים נבדלה מקבוצת הביקורת לא רק בתחומי השינוי השונים שצינתי, אלא גם בהיבט רחב יותר, הקשור למרקם הנפשי הכולל עליו משפיע השינוי. מטיילים נטו לקשור שינויים להיבטים רבים של חייהם ולמצוא להם השלכות בתחומי חיים מגוונים יותר מקבוצת הביקורת. בקבוצת הביקורת נמצאו תיאורים דומים בעיקר אצל מי שנדרש להתמודד עם משבר ממוקד שהתרחש בתקופה לאחר השחרור (מות הורה, מצוקה כלכלית גדולה, יציאה 'קשה' מהבית ועוד). יתכן שההבדל בין קבוצת המטיילים לביקורת נבע מכך, שהטיול היווה סוג של משבר שהשפעותיו התפשטו לעבר תחומים רבים במרקם הנפשי. אפשרות נוספת היא שהוויית הטיול אפשרה למטיילים הזדמנויות רבות לבטא, לנתח ולארגן את השינויים שעברו, לבדם או בשיחות עם חברים, דבר אשר הרחיב את עושר ההתבוננות שלהם בשעת הריאיון. כך או כך, ניראה שמטיילים - ברמה המודעת, הורבלית, והתקשורתית - נטו להציג מודעות עצמית רחבה ולהסביר אותה בהסתמך על היבטים מגוונים של קיומם.

סיכום ודיון לגבי ההבדלים בין השינויים הכמותיים לאיכותניים

מהממצאים הכמותיים עלה כי הטיול כמעט ולא חולל שינויים בתכונות שנבדקו. לצד הנתונים הכמותיים, העידו הממצאים האיכותניים הנסמכים על הריאיונות כי תקופת הטיול הייתה בעלת השפעה ועוררה שינויים רבים.

- בניסיון לכלול את השינויים שדווחו בריאיונות במספר קטגוריות קטן, הגדרתי שלושה תחומי שינוי עיקריים: שינויים בתחום ההתייחסות לקצב החיים, שינוי בהיכרות העצמית ושינוי ביחס לזולת. להערכתי קיימים מספר הסברים להבדלים בין הנתונים הכמותיים לממצאים האיכותניים. רשמתי אותם לפי סדר החשיבות בעיני, למעט ההבדל האחרון שלגביו ארחיב את הדיון בהמשך:
1. קיים קשר בסיסי בין הבחירה לצאת לטיול ואופי הפעילות בטיול לבין נטיות האישיות של המטיילים. במילים אחרות, הנטיות האישיות שנבדקו במחקר היו מניע לפעילות הטיול, והפעילות עצמה סיפקה אותם מניעים. לכן, לא התעוררו כוחות לשינוי הנטיות האישיות. יתכן שבבדיקת משתנים אחרים, שאינם מניעים לצאת לטיול ואינם מסופקים בטיול, כמו דימוי עצמי, תפיסה עצמית, תפיסת זמן ועוד, היו נמצאים שינויים.
 2. בהמשך לנושא הקודם, מטיילים תארו שינויים שלעתיים קרובות עלו בקנה אחד עם נטיותיהם הבסיסיות. כך לדוגמה מתן קדימות נמוכה לערכים של האדרה-עצמית (כוח והישג) משתלבת עם שינוי התייחסות לקצב החיים והעדפת קצב נינוח או מתון יותר. השינוי שחל, בהקשר זה, מתבטא בהתחזקות נטייה קיימת ולא בשינוי כיוון.
 3. רגישותם של הכלים הכמותיים שנבחרו נמוכה מדי, ו/או בריאיונות באו לידי ביטוי גורמים שעודדו דיווח על שינויים.
 4. תקופת הטיול עוקבת אחר השירות הצבאי. יתכן שבתקופת הטיול יוצאים לפועל שינויים שחלו בעבר בנטיות אישיותיות. כלומר, הנטיות האישיותיות שנבדקו לא השתנו, אך במהלך הטיול הם יצאו לפועל ובהתייחסותם של המרוויינים לתקופת הטיול הם מיקדו את מבטם באותם ביטויים שיצאו לפועל, שעה שהנתונים הכמותיים מדדו את הנטיות בלבד.
 5. מטיילים לא עברו שינויים של ממש, אך הם נטו לראות בטיול מקור שינוי לתכונות שממילא היו קיימות בהם. בנושא זה ארחיב את הדיון.

זמן הטיול מהווה תקופה בולטת, משמעותית, מוגדרת באופייה ובעלת גבולות זמן ומקום ברורים. בהשפעת מאפיינים אלה עשויים היו המטיילים לייחס לתקופת הטיול השפעה על שינויים שעברו למעשה בתקופות אחרות (בצבא, לפני הטיול ובין הטיול לריאיון עצמו), או השפעה על תכונות ונטיות שהתקיימו בהם ממילא. נקודה זו מבטאת הטיה בייחוס בגלל נקודת המבט הסובייקטיבית, שרואה באירוע מוגדר מקור להסברים. זהו למעשה סוג של הטיה קוגניטיבית ומוטיבציונית בהסקה סיבתית כפי שהיא מוגדרת בתיאוריות הייחוס (Kruglanski & Ajzen, 1983).

אפשרות זו, שאין בידי את הכלים לבדוק אותה, מצביעה לכאורה על השפעה מועטה של הטיול על המטייל, אך מנקודת מבט נרטיבית (Bruner, 1987) לדבר יש משמעות רבה. המשמעות טמונה בשינוי ההתייחסויות לנטיות האישיותיות והערכת מקורן, ולא בשינוי של הנטיות עצמם. לפי הצעה זו, עשויים מטיילים לראות באישיותם מהות מתפתחת ומשתנה, ולייחס את השינויים ואת ההתפתחות האישית שלהם לפעילות שהם יזמו ובחרו לבצע. כלומר, הנטיות האישיותיות נובעת מעצמם, לפעמים חרף הסתייגות הסביבה.

לפי אותו הגיון, מיוחסים השינויים והנטיות האישיותיות אצל קבוצת הביקורת לגורמים רבים, שאפשר והם קשורים יותר למפגש הכרחי, הלא נבחר עם העולם. בתקופה לאחר השחרור (וגם לפניו), כמו בשירות הצבאי) נחשף העולם בפני הנבדקים המשתייכים לקבוצת הביקורת על כל גווניו, והם נדרשו להסתגל אליו. לעומתם, גילוי העולם של המטיילים הוא אקטיבי יותר, והם בוחרים להיות מושפעים ממנו. מצב זה עשוי להגביר עוד יותר את תחושת האינדיבידואליזם ומצדיק את בחירתם לטייל. הנטייה לראות בגורמים פנימיים, כמו הבחירה לצאת לטיול, את המקור לנטיות אישיותיות היא נטייה אופיינית לבעלי חוסן-אישי גבוה, לרבות מרכיב השליטה שבו.

הרושם שקיבלתי ממספר משמעותי של ריאיונות הוא שבסיפור החיים האישי של המטיילים מתחזקת נטייתם לראות שינויים שחלים בהם, או נטיות האופייניות להם, כחלק מהתפתחותם האישית הנובעת מפעילותם היוזמה, מבחירותיהם ובאחריותם.

פרק 3: משמעות הטיול

בהקשרים שונים עולה השאלה 'מהי משמעות הטיול?' והיא חסרה את התוספת ההכרחית 'בעיני מי?'. בפרק המבוא נסקרו הגדרות אחדות למשמעות הטיול. לדוגמה: טיול כטקס מעבר, כצליינות מודרנית וכאימפריאליזם מודרני.

מתוך הנתונים האיכותניים עולה כי המטיילים עצמם כמעט ולא עשו שימוש במושגים מסוג זה כדי לתאר את עצמם. אפילו הערכת הטיול כחיפוש עצמי, כחלק מהתבגרות, כתקופת מורטוריום או כמרד נעורים, לא היוו חלק מההמשגות העצמיות של המטיילים. מושגים אלה שכיחים בקרב חוקרים העוסקים בתחום, ובמחקר הנוכחי הם עלו לעתים במסגרת המשגות של קבוצת הביקורת כאשר התייחסו למטיילים.

אפשר שהניסיון להעריך את משמעות הטיול יהיה קשוב וקשור יותר למשמעות שמייחסים לו המטיילים עצמם. גם אז הפרשנויות המסכמות עלולות להיות מוטות בשל עמדתו הערכית של החוקר. אדגים זאת בטבלה 48, בה יוצגו מספר הערכות של מטיילים לגבי משמעות הטיול ויבחנו שתי פרשנויות מנוגדות: האחת רואה בטיול דבר חיובי, אמפטיית למטיילים ולפעילותם, והשנייה רואה בטיול דבר שלילי ומסתייגת מהמטיילים ומפעילותם.

טבלה 1 : דוגמאות למשמעות הטיול בעיני המטיילים לצד פרשנויות תיאורטיות מנוגדות

משמעות הטיול בעיני המטייל	משמעות תומכת בטיול	משמעות מסתייגת מהטיול
"הטיול הוא מנוחה מהלחץ והעומס מהשירות הצבאי."	קשור לנטייתם של המטיילים למצוא פתרונות ולדאוג לרווחתם הנפשית. הטיול כהתמודדות.	קשור לקושי של המטיילים לעמוד בתנאי לחץ. הטיול כבריחה.
"הטיול זו תקופה בה אני מחליט מה אני רוצה בלי כל הלחץ הזה של ההורים".	קשור לנטייתם הגבוהה של המטיילים לעצמאות ולחתימה למימוש האינדיבידואליזם שלהם. הטיול כהרחבת העצמאות.	קשור לקושי של המטיילים להגיע לספרציה ואינדודואציה והם מבקשים פתרון במרחק הגיאוגרפי. הטיול כפתרון זמני לקשיי תלות.
"בשבילי הטיול זה לדחות את שלב ההתמסדות והמרוץ, ליהנות מההווה ולעשות בו מה שיותר."	קשור למודעותם של המטיילים לחסרונות ומגבלות סגנון החיים המערבי. הטיול כמיצוי עצמי.	קשור לקושי של המטיילים לקבל מחויבויות חברתיות וליצור אינטגרציה עם עתידם. הטיול כהשתמטות ממחויבות.
"בשבילי הטיול זה לא להיות קשור לאף אחד. להיות אדון לעצמי."	קשור לנטייתם של המטיילים לבחור דרך ייחודית בחיים, בחירה הגוררת מהסביבה ניסיונות אכיפת הצפיות ההופכות בשל כך למעיקות. הטיול כהשתחררות מציפיות.	קשור לקושי של המטייל להיות בקשר אינטימי ולמצוא בו דרך למלא אחר צרכיו מבלי שיהרסו את הקשר או יותר על עצמאותו. הטיול כבריחה מאינטימיות.

הטבלה מדגימה כיצד ניתן לצאת מתיאור אישי של המטייל על משמעות הטיול עבורו ולהמשיגה באופנים שונים כל כך מבחינה ערכית. ניתוח הנתונים הכמותיים לא יכריע בין האפשרויות. הפרשנות הערכית אינה נתונה כלל להכרעה מחקרית, והיא מסורה בידי כל אדם לפי נקודת מבטו הבסיסית על טבע האדם.

פרשנות המטיילים את עצמם נוטה בפירוש להיות כזו הקרובה יותר לפרשנות התומכת בטיול ולא מסתייגת ממנו. נקודה זו תואמת את מידת הסיפוק הגדול, שעלה מן התיאורים של הטיול בשעת טיולם ואחריו, ואת האופן בו הם נטו לפרש את עולמם.

יוצא שמשמעות הטיול כפי שהיא מוערכת בספרות, לעתים קרובות אינה תואמת את המשמעות הטיול כפי שהיא מתוארת על ידי המטיילים עצמם. מנקודת מבט פנומנולוגית מבוקרות ההמשגות התיאורטיות כהמשגות הנכפות על התופעה ולא נובעות ממנה. הגישה הפנומנולוגית אינה מבקשת

להמשיג המשגה תיאורטית חיצונית לתופעת המטיילים, ובודאי שלא לכפות על תופעה רבת פנים שם כוללני אחד. מיון אופני הטלת משמעות של המטיילים על הטיול עומד במרכז המחקר הפנומנולוגי. ברוח זו יוצגת הפרק הראשון, העוסק במשמעות הטיול בעיני המטיילים. בפרק זה ויתרתי על ההשוואה לקבוצת הביקורת, משום שהתרשמתי שהשפעתה על משמעות הטיול בעיני המטיילים נמוכה. בתת הפרק השני עברתי לבחון את משמעות הטיול בנקודות מוצא תיאורטיות. בחרתי שתי גישות מנוגדות לאדם: הגישה הפסיכו-סוציאלית (Erikson, 1968) והגישה האקזיסטנציאליסטית (מאי, 1985). באמצעות גישות אלה תוערך משמעות הטיול, פעם כתקופת מורטוריום ופעם כתקופת קיום-אותנטי.

בעיני המטיילים

מהריאיונות, מהשאלות הפתוחות בשאלון ומהנתונים הכמותיים ניכר באופן חד משמעי כי מטיילים נוטים לראות בתקופת הטיול תקופה משמעותית בחייהם. נושא משמעות הטיול עלה באופן ישיר בריאיונות בעקבות השאלה 'מהו הטיול עבור המטייל'. בפרק התוצאות האיכותניות הגדרתי מספר קטגוריות מרכזיות שבהן רוכזו תשובות המראווינים: 'חופש ושחרור', 'גילוי-עצמי' ו-'יחסים בין-אישיים'.

מתוך הריאיון הכולל, ובעיקר בעקבות השאלות על הדברים המשמעותיים בקשר לנסיעה ועל השפעות הטיול על המטייל, התרשמתי כי מטיילים יחסו משמעויות נוספות לטיול. לעתים, משמעויות אלו תוארו על ידי המטיילים עצמם כבעלות חשיבות רבה יותר מהמשמעויות שהוצגו בתחילת הריאיון. מצאתי כי חלק מהמטיילים נטו לציין משמעות ברורה ומוגדרת, ואצל חלק גדול מהמטיילים, משמעות הטיול, כפי שהיא התבררה במהלך הריאיון, התפשטה לתחומים שונים והתבררה לאשורה מתוך תיאור אפיונים ייחודיים של המטייל ומתיאור עברו. אז המשמעות הנה ייחודית למטייל זה או אחר, והחלת כותרת רחבה לאותה משמעות תשמיט את העיקר.

כדי לחדד נקודה זו, ולהציג את טווח המשמעויות והקשר ביניהן, ערכתי ניתוח נוסף. בניתוח הנוסף הגדרתי, תחילה, מספר קטגוריות מרכזיות ורווחות של משמעויות הטיול. הגדרת הקטגוריות נשענה על שכיחות הביטויים האופייניים של המטיילים לגבי משמעות הטיול. הסדר שהצגתי כאן מבטא רק באופן חלקי שכיחות זו. הקטגוריות הן:

1. חופש ושחרור
2. גילוי-עצמי
3. יחסים בין-אישיים
4. למידה על העולם
5. התנסויות מתירניות וסכנות

- כמעט כל המטיילים התייחסו לפחות לאחד מהתחומים הנ"ל, והעריכו אותו כמציין את המשמעות המרכזית או הכוללת של הטיול. כאמור, חלק גדול מהמטיילים פיתח את נקודת המוצא אל עבר תחומים ייחודיים יותר, ואלה העניקו גוון אישי למשמעות הטיול עבורם. הבאתי שתי דוגמאות לשרשרת השתלשלות משמעות הטיול מנקודת מוצא אחת: הטיול כחופש.
1. **הטיול בשבילי זה חופש** < להשתחרר מהציפיות והלחצים של ההורים > ללמוד להסתדר לבד < להחליט ולפעול לעצמאות כלכלית.
 2. **הטיול בשבילי זה חופש** < לא להחליט מה אני רוצה כל הזמן > לזרום ולהיות ספונטני < למדתי לקחת את החיים ביותר קלות.

לעתים יצאו מטיילים מנקודת מוצא אחת והגיעו אל מה שהיווה נקודת מוצא עבור אחרים. מרבית המטיילים שפירטו והבהירו את המשמעויות הדקות יותר של הטיול עבורם הגיעו לבסוף להיבטים אישיים כמו שינוי של תפיסת דברים בעולמם, החלטה על שינוי אישי, הערכת דברים בצורה אחרת ועוד.

כדי לתאר את האופנים הרבים בו פורשו משמעויות הטיול, ריכזתי את ההתייחסויות של המטיילים לפי נקודות המוצא שלהם לגבי משמעות הטיול, כפי שהיא בוטאה בתחילת הריאיון. עקבתי אחר תיאור משמעות זה וזיהיתי בו נקודות הרווחות בקרב מטיילים נוספים (כפי שהצגתי בדוגמה למעלה). בכך יצרתי מסלולי משמעות רווחים. הצגתי מסלולים אלו בתרשימים דו-ממדיים. כל תרשים עוסק בנקודת מוצא אחת המוצגת במרכזו, שממנה יוצאים מסלולי משמעות שונים. סמוך למרכז מוצגות המשמעויות הקרובות ביותר למשמעות הגרעינית (והן מודגשות בקו עבה). רחוק יותר מהמרכז מיקמתי תחומים ייחודיים עוד יותר והיבטים פחות רווחים של משמעות הטיול. בכך נוצרה הצגה דו-ממדית של פרוט המשמעויות הפרטיות לטיול, היוצאות ממשמעות מרכזית אחת, הרווחת בקרב מטיילים רבים. מיקום המשמעויות בתרשים מבטא במידה מסוימת את שכיחות הופעתן (ככל שנרחק מהמרכז השכיחות של כל אחת יורדת), וכיוונים שונים של יציאה מהמרכז מבטאים אופנים רווחים של הבהרת המשמעות הפרטית על ידי המטיילים.

הפריסה המרחבית של המשמעויות השונות והיבט האישי שלהן מהווה תיאור התרשמותי בלבד והן לא תולדה של ניתוח כמותי או סטטיסטי מדויק (הכוונה באופן כללי היא להציג את המשמעויות השונות במרחב דו ממדי בדומה לניתוח סטטיסטי מרחבי מסוג S.S.A.)
ראוי להזכיר שחלק מהמטיילים נשאר צמוד למשמעות הגרעינית, זו שבמרכז. אחרים התרחקו ממנה במידות שונות ופרטו בריאיונות את מהותם של הקשרים שעשו. היו מטיילים שנטו לפנות לאחד הכיוונים ויש שהתפרשו לכיוונים נוספים. היו מטיילים שקישרו את המשמעות הגרעינית לתחום אחר ובאופן שונה לחלוטין מזה המוצג בתרשים. התרשים מציג את ריבוי האפשרויות ותחומי המשמעות האישיים האופייניים בקרב המטיילים.

הנטייה הכללית שמצאתי בקרב המטיילים הייתה להתפרש לכמה כיוונים ולכלול היבטים אישיים רבים. בשולי התרשים הוצגה משמעות הטיול כשינוי אישי. נטייה זו, לקשור את משמעות הטיול לשינוי הייתה רווחת מאוד.

המושגים המופיעים בכל הטבלאות אינם מוגדרים בבירור, ולעתים נעשה שימוש בטרמינולוגיה של המטיילים. טרמינולוגיה זו אינה מבחינה בין הגדרות כלליות של משמעות, התנסות אישית, בחירה והחלטה וכו'.

בכל התרשימים, פרט לראשון, נטיית להציג תחומים משמעותיים מבלי לפרט את ההיבטים האישיים האפשריים (התנסות בסמים עשויה להתקשר לנושא של שליטה עצמית, פעם כיכולת לוותר על שליטה ופעם כהתחזקות השליטה וכו'). התרשים הראשון, העוסק בחופש ושחרור, נושא אופי ערכי חיובי, הנובע מנקודת מבטם החד משמעית כמעט של המטיילים לגבי החופש והשחרור.

במרכז תרשים 12 הצבתי את משמעות הטיול כ'חופש ושחרור'. מטיילים רבים העריכו את המשמעות המרכזית של הטיול ככזו. כפי שנראה בתרשים, מתוך משמעות זו נגזרים היבטים של גילוי-עצמי (המתרחש בתנאים של חופש ושחרור), נבחנים ומעוצבים יחסים בין-אישיים ומתקיימות הזדמנויות להתנסויות מתירניות. אלה היוו אצל מטיילים אחרים את נקודת המוצא והמשמעות המרכזית עבורם של הטיול.

תרשים זה, בניגוד לאחרים, הוא בעל ממד ערכי חיובי ברור והוא תולדה של משמעות 'החופש והשחרור' בעיני המטיילים.

תרשים 1: המשמעויות הייחודיות הנובעות מהערכת הטיול כ'חופש ושחרור'

להשיג	לחשוף מי אני	לשחק: להיות
עצמאות	באמת	כל מיני דברים
רגשית		
להתנסות באנונימיות	להשיל מסכות	לבקר ערכים שלא העזתי
להתנהג אחרת	מחברים ואנשים מוכרים	לעשות כל דבר מעכבות אישיות
לחתור לעצמאות כלכלית	להסתדר לבד	להתנסות ולהרחיב אפשרויות
בלי אשמה ומצפון	מהורים והמשפחה	להיות סובלני לעצמי ולאחרים
לזרום בלי לתכנן ולדעת	מהלצים והאחריות בצבא	לנוח
לחוש קלות וקלילות	מסדר חיים כפוי ו"קיסורים" ליהנות כצופה מהצד	לעשות ולחשוב מה שאני רוצה

מהממצאים ומהתרשים עולה רושם לגבי ריבוי המשמעויות האישיות לטיול כ'חופש ושחרור'. חלק גדול מהן מוביל למה שנקשר בעיני המטיילים לשינויים שעברו בהשפעת הטיול.

מטיילים רבים נטו לכרוך יחד את המושג 'חופש מ...' (מהלחץ בארץ, מהצפיות וכו') עם 'חופש ל...' (להתנסות, להיפתח וכו').

בפרק המבוא העלתי את השאלה לגבי הקשר בין השירות הצבאי לבין הטיול ואופיו. נקודה זו הודגשה בעיקר אצל גברים, אך גם אצלם בצורה מוגבלת ובעיקר בתחילת הריאיון. הצבא מתואר על ידם כמקור ללחץ ומתח, עבור חלק כתולדה של האחריות הרבה שבה נשאו בשירות הצבאי, ועבור חלק אחר כמסגרת נוקשה ותובענית, ולעתים גם שני הדברים יחד. הטיול היווה עבורם פורקן מאותו לחץ, אך לעתים קרובות הוא היה משולב בשאלות אישיות של אותו מטייל על עצמו וכלפי עצמו. נראה כי משמעות השחרור והחופש הוא חופש מסדר ערכים קולקטיבי, המאפיין במיוחד את השירות הצבאי, שעה שבטיול הערכים האינדיבידואליים קיבלו קדימות גבוהה יותר. בכך משולב למעשה המושג 'חופש מ...' עם 'חופש ל...'.

גילוי-עצמי

במרכז תרשים 13 הצבתי את משמעות הטיול כ'גילוי-עצמי'. גם משמעות זו נפרסה לכיוונים שונים, שרבים מהם משתלבים בתחומים המוזכרים בשולי התרשים הקודם וקשורים לשינויים שמטיילים העריכו כי הם עברו במהלך הטיול.

תרשים 2: המשמעויות הייחודיות הנובעות מהערכת הטיול כ'גילוי-עצמי'

שינוי סיפור חיים	הצבת מטרות להשגת אושר	שינוי עמדה כלפי דמויות מהעבר
בחינה מחודשת של יחסים ואירועים בעבר	היחשפות לפרשנויות חדשות להבנת ההיסטוריה האישית	גילוי גורמים חיצוניים שערכו התפתחות בעבר
הצבת מטרות לאור יכולת חדשה	התנסויות בתנאים לא מוכרים	תפיסה עצמית מחודשת מחויבויות קודמות
בדיקה של סגנונות התנהגות	גילוי תנאים מעודדי ומעכבי פוטנציאל	שינוי עמדה כלפי ארץ ישראל וצבא
אימוץ אופני התנהגות חדשים	שינוי סביבה וכיוון חיים למימוש אישי	קבלת מגבלות אישיות

המטיילים שראו את משמעות הטיוול כ'גילוי-עצמי' נטו לקשור זאת באופן ישיר יותר לשינויים שחלו בהם. על פי רוב היו אלה שינויים בתפיסתם והערכתם העצמית.

יחסים בין-אישיים

במרכז תרשים 14 הצבתי את משמעות הטיוול כ'יחסים בין-אישיים'. כותרת זו לא הועלתה ישירות על ידי המטיילים, אלא נולדה מאסופה של נקודות מוצא שונות שעסקו ביחסים בין-אישיים כמו "הטיוול עבורי זה אהבה" או "הטיוול בשבילי זה הסיפור שלי עם הורי" וכו'.

תרשים 3 : המשמעויות הייחודיות הנובעות מהערכת הטיוול כ'יחסים בין-אישיים'.

הערכה לגבי הייחודיות האישית	הערכה של המקום האישי בחברה	הערכה של חשיבות החברה וחברים
תלות ועצמאות	התנסויות בתפקוד חברתי	התנסויות בשהייה לבד
שינוי או בחינה של היחסים עם ההורים ובחינת הקשר	יחסים בין-אישיים	התאהבויות ופרידות
היחשפות ראשונה לטבע-האדם	התנסויות באינטימיות	הערכה של רגישויות בין-אישיות
שינוי או הערכה ביקורתית של טבע-האדם	הערכה מחודשת של דפוסי אינטימיות	הערכת פוטנציאל וחולשות בתחום הבין-אישי

המשמעויות השוליות הנגזרות מתרשים זה קשורות קשר אמיץ לנושאים שעלו בהבנת הטיוול כ'גילוי-עצמי', מה שמעיד על החשיבות שהעניקו המטיילים לתחום האישי והבין-אישי יחדיו ועל הקשר שהם מצאו ביניהם.

לימוד על העולם

במרכז תרשים 15 הצבתי את משמעות הטיוול כ'לימוד על העולם'. בפרק המבוא הוצגה השאלה, עד כמה פעילות המטיילים הנה פעילות תיירותית ומשתלבת בתחום מחקר זה. מהסקירה במבוא, ניראה כי הפעילות התיירותית הנה מגוונת ביותר וכי יש בה היבטים רבים

של הפעילות האנושית. בהתייחס לתפיסת התיירות כלימוד על העולם ועל תרבויות שונות, נמצאו פערים בין הנתונים הכמותיים לבין האיכותניים. לפי הנתונים הכמותיים ייחסו המטיילים חשיבות רבה להיבט התיירותי של לימוד על העולם, ואילו מן הממצאים האיכותניים עלה כי ההיבט המשמעותי יותר היה ההיבט האישי, ההתפתחותי וההתנסותי ופחות ההיבט של לימוד על העולם.

תרשים 4 : המשמעויות הייחודיות הנובעות מהערכת הטיול כלימוד על העולם

שינוי בהערכת העצמה האישית	הרהורים פילוסופיים	בדיקה ושינוי הייחודיות האישית
התנסות בבדידות	התפעמות מעצמת הטבע	הרהורים על ההמון
התמודדויות אישיות	שהייה ומסעות בטבע	בחינה של מערכות יחסים בתנאים קשים
מפגש עם מגוון מנהגים	לימוד על העולם	היכרות עם דפוסי יחסים בין-אישיים
השוואה לישראל ובחינה של מיתוסים שייכות אינטימיות עם 'זרים'	מפגש עם רעיונות תרבותיים	התפעמות משלל צבעי הקיום האנושי
הרחבת הידע על העולם	הרהורים על המוסר היחסי	התנסויות בדפוסי התנהגות שונים
		הערכה מחודשת של ההיסטוריה האישית
		אופציות אנושיות חדשות
		שינויים בקצב החיים האישי

גם נושא זה, הטיול כלימוד על העולם, שנראה כי הוא עשוי להיות ניטרלי יותר מההיבט האישי ההתפתחותי, פורש ותואר על ידי מטיילים רבים בהקשרו האישי. לא היה זה לימוד אקדמי תיאורטי, אלא חוויה אישית שהדהדה גם היא באישיותו של המטייל והובילה אחדים מהמטיילים להעריך כי שינוי משהו בעולמם.

התנסויות מתירניות וסכנות

במרכז תרשים 16 הצבתי את משמעות הטיול כ'התנסות מתירנית'. גם כותרת זו לא ניתנה על ידי המטיילים, וקובצו בה מה שמשמע בעיני המטיילים כאירוע קיצוני, תחום וברור. בתחילת הריאיון, בשאלה על כותרת לטיול, התייחסו רבים מהמטיילים לאירועים קיצוניים. במהלך הריאיון חשפו

מטיילים רבים היבטים נרחבים יותר של משמעות הטיול, כפי שהיא משתמעת בעיניהם מאותם אירועים.

תרשים 5 : המשמעויות הייחודיות הנובעות מהערכת הטיול כ'התנסות מתירנית'

רשמים	הרהורים על	רשמים
חוויתיים	ארעיות	חוויתיים
ולימוד על	החיים	ולימוד על
העצמי	והביטחון הקיומי	העצמי
	הרהורים על	רכישת כרטיס ביקור חברתי
	גילוי לגבי תכונות אישיות (שליטה)	התנסות באבדן שליטה או במקורות קיום
	הרהורים על אופני התפיסה האנושית	עידוד למיצוי עצמי
הרהורים על המוות והחיים	הרחבת ההיכרות העצמית	סכנת חיים מפעילות יזומה על ידי המטייל
אימוץ מקור הנאה חדש	גילוי אופציות לריגושים	התנסויות מתירניות וסכנות
	גילוי עצמי	התמודדות עם קונפורמיות בין מטיילים חברתית
	בהקשרים של התנהגות חברתית	סכנה או איום חיצוני שלא נובע מפעילות המטייל
רשמים	הערכה	רשמים
חוויתיים	מחודשת על	חוויתיים
ולימוד על	טבע האדם והגורל	ולימוד על
העצמי		העצמי

היו מטיילים שהסתפקו בתיאור האירוע דרך ההתרגשות העמוקה שחוו. נקודה זו מקבלת ביטוי במרכז התרשים ובקצוותיו המתמקדים ברשמים החוויתיים. לא מעטים מהמטיילים האירו במהלך הריאיון את ההיבטים הייחודיים שזיהו בעקבות אותו אירוע קיצוני. לעתים קרובות המשמעות האישית שיחסו המטיילים לאירוע, הביאה אותם להתייחס לתחומים אחרים, כמו אלה שצוינו בתרשימים הקודמים.

סיכום - משמעות הטיול בעיני המטיילים

נמצא כי מטיילים נטו לייחס משמעות רבה לטיול. טווח המשמעויות היה רחב, וקיבצתי את רובן בקטגוריות הבאות: חופש ושחרור, גילוי-עצמי, יחסים בין-אישיים, למידה על העולם והתנסויות

- מתירניות. בכל אחת מהקטגוריות נמצא מגוון גדול של משמעויות הנגזרות מהמשמעות המרכזית. ככל שנמשך הריאיון כך עלו, בדרך כלל, היבטים ייחודיים יותר, אשר הציגו את המשמעות של הטיול באור חדש ואישי. ריכזתי מספר מסקנות שעלו בנושא משמעות הטיול בעיני המטיילים:
1. המטיילים נטו להיות ערים להיבטים האישיים והייחודיים של משמעות הטיול עבורם. נטייה זו עמדה לעתים לצד נטייה אחרת לערוך הכללות לגבי משמעות הטיול עבור אחרים והכללות לגבי גילויים חדשים, למשל על טבע האדם, אופני תפיסה וכו'.
 2. במקרים רבים שבהם הייתה נקודת המוצא שונה (כמו למידה על העולם לעומת חופש ושחרור) ההיבט האישי של אותה משמעות היה דומה (חשוב להיות עצמאי).
 3. לעתים קרובות משמעות הטיול נקשרה לשינויים בתפיסת העולם של המטייל: לאופן שבו הוא חווה את העולם, תפס אותו ומצא את מקומו במרקם החברתי. לעתים קרובות פחות תוארה המשמעות כדבר הנמצא "בחוץ": כידיעה, כהיכרות וכלמידה ניטרלית על העולם.
 4. מטיילים רבים ראו בפתחת אופציות מרובות ומגוונות להבנת העולם ועצמם כתוצאה משמעותית של הטיול.
 5. כשמטיילים תארו נושא שהיה משמעותי בעיניהם הם נטו לכלול בתיאור היבטים רגשיים, התנהגותיים, קוגניטיביים ופיזיים של החוויה.
 6. לעתים קרובות תוארו הדברים המשמעותיים בטיול כקשורים להתרחשויות ספציפיות בטיול או לגורמים המאפיינים את הוויית הטיול.
 7. מטיילים לא הגדירו את משמעות הטיול בהקשר של זהות או חיפוש עצמי. חלק מהמטיילים ראו עצמם כמי שמתפתחים, מתבגרים ונפתחים בטיול, אך העריכו עצמם כבעלי עמדה וזהות גם לפני הטיול.
 8. מטיילים לא נטו להתייחס למשמעות הטיול בהקשר של מרד נעורים או מחאה.
 9. נטייה בולטת מאוד בהערכת המטיילים את משמעות הטיול הייתה לראות בו אירוע בעל משמעות חיובית מאוד.

מנקודת מוצא תיאורטית

למשמעות הטיול ניתן להתייחס גם מנקודת מוצא תיאורטית. כפי שציינתי במבוא, נקודת מוצא תיאורטית מניחה הנחות לגבי טבע האדם ובדרך כלל לא מייחסת חשיבות מכרעת להערכות הסובייקטיבית של האדם עצמו. בחרתי שתי נקודות מוצא שונות לטבע האדם ולפירוש התנהגותו והלך רוחו. האחת היא הגישה הפסיכו-סוציאלית והשנייה היא הגישה האקזיסטנציאליסטית. שתי הגישות ניסו לתאר ממדים אובייקטיביים בטבע האדם ושתייהן זכו לביקורת על העמדה הערכית שהן נוקטות. שתי הגישות הבחינו בין התפתחות או אופן קיום 'חיובי ובריא' לבין כזה שהוא 'שלילי ולא בריא'.

משיג זהות, בגישה הפסיכו-סוציאלית הוא צעיר המשתלב בחברה ומוערך על ידה כבוגר (Marcia, 1980) ואותנטי הוא אדם אשר ממצה את הפוטנציאל שלו בלי לפגוע בחברה (Boss, 1963). שתי הגישות עוסקות בשאלת הזהות, אך בכל אחת היא מקבלת משמעות שונה. תחת הגישה הפסיכו-סוציאלית מודגשים היבטים חברתיים של הזהות, הנדרשים לפי הגישה כדי לקיים את המבנה החברתי והמשכיותו. הדגש מושם על הזהות המינית, האידיאולוגית והמקצועית ועל ההתאמה בין התפיסת הזהות העצמית לזו של החברה. תחת הגישה האקזיסטנציאליסטית, מושג הזהות הוא מושג המתייחס להיבטים האינדיבידואליים של האדם. זהותו של האדם היא תבנית עולמו. היא יכולה להיות אותנטית במידה גבוהה או נמוכה, נוקשה או גמישה, פתוחה או סגורה, חווה את הקיום במלואו או בחלקו וכו'. הזהות יכולה להיות מושפעת מהחברה (מה'ם') ולנסות להתאים עצמה לצפיות ונורמות החברה (וזאת כדי להתחמק מאחריות, מודעות למוות, מהבדידות הקיומית וכו') ובכך להיות מוגדרת כלא-אותנטית, או לעצב צביון אישי משלה, שאינו מושפע מצפיות החברה אלא מהערכים האינדיבידואליים של האדם עצמו. הגישה הפסיכו-סוציאלית תבקש לדעת אם הטיוול תורם לזהותו של המטייל או גורע ממנה, וזאת בקטגוריות חברתיות מוגדרות מראש. לגבי עתידו של המטייל היא תתעניין אם הטיוול מסיע לו להשתלב בחברה הבוגרת. הגישה האקזיסטנציאליסטית תתעניין לדעת עד כמה זהותו של המטייל בטיוול עצמו היא אותנטית ובאיזו מידה היא מחזקת את זיקתו לאותנטיות בעתיד. ברוח זו בחנתי את משמעות הטיוול, פעם כתקופת מורטוריום ופעם כתקופת קיום-אותנטי. אין אפשרות להכריע איזו מהן נכונה, אך ככוונתי לבחון את הממצאים התומכים והגורעים משיוך אותה משמעות לטיוול ואת יכולתם של המושגים התיאורטיים להקיף ולאגד באופן משמעותי את ממצאי המחקר.

הטיוול כתקופת מורטוריום

בפרק המבוא העלתי את האפשרות כי הבחירה לצאת לטיוול ואופי הטיוול עצמו קשורים לאחד מהסטטוסים של זהות שהגדיר מרשה (Marcia, 1980). אחד הפרקים הקודמים בדיון עסק בשאלה אם הצעירים העומדים לצאת לטיוול, עוד טרם צאתם, מצויים באחד מהסטטוסים הללו. בהסתמך על ממצאי המחקר הערכתי כי סטטוס המורטוריום, יותר מהאחרים, מתאר באופן מקיף ותואם יותר, גם אם לא מספק, את מצבם של המטיילים. נמצא כי התיאור הולם את העומדים לצאת לטיוול מבחינת נטייתם לדחות את המטלות הקשורות בהשתלבות בבגרות (בעיקר מקצוע והקמת משפחה), תואם מבחינה חלקית את הנטייה להתנהגות מתירנית (אין עדויות להתנהגות מתירנית לפני הטיוול, אך ניראה כי ככוונתם להתנהג כך בטיוול עצמו) ולא תואם מבחינת בדיקת אופציות זהות. הנטיות האישיותיות, של חיפוש-ריגושים גבוה יחסית, מרכיב האתגר

הגבוה בחוסן-אישי ומתן קדימות גבוהה יחסית לערכים של שינוי וקדימות נמוכה יחסית לערכים של שימור - תמכו בשיוכם לסטטוס המורטוריום.

לפי מודל ההתפתחות והערכות לגבי תהליכי המעבר בין הסטטוסים השונים של הזוהר (Archer & Waterman, 1983) ניתן לשער שהמטיילים, לפני צאתם לחו"ל, מצויים בשלב מעבר בין סטטוס זהות אחר (כמו סגור-מוקדם) אל עבר מורטוריום, או שעצם הטיול מעודד תקופת מורטוריום. הדיון להלן עוסק רק באפשרות שהטיול מהווה תקופת מורטוריום, מבלי להתייחס לאפשרויות הנ"ל.

תקופת המורטוריום מאופיינת בדחיית מחויבויות חברתיות, בדיקת אופציות שונות של זהות פסיכו-סוציאלית על ידי ניסוי וטעייה והתנהגות מתירנית (רפפורט, 1986). בהתייחס למשמעות הרחבה של מושג המורטוריום עלינו לזכור כי הוא יוצא מתיאוריה פסיכו-סוציאלית המשרטטת תהליך התפתחות תקין של האדם במסגרות החברתיות בה הוא חי. שלב המורטוריום המסתיים בהצלחה הוא שלב בו פוסע המתבגר מחוסר מחויבות חברתית לשלב בו הוא נוטל מחויבות. משלב של חוסר זהות לגיבוש זהות. הצעיר בונה לראשונה את תפיסתו העצמית הבוגרת לצד גיבוש תפיסת החברה אותו. שלב זה הוא קשה עבור המתבגר ומלווה בחרדה. יש בו התגבשות של המרכיבים היסודיים של זהות: המינית, המקצועית והאידיאולוגית (Erikson, 1968). בסיומו המוצלח משתלב המתבגר במסגרות חברתיות שונות ומקבל עליו את התפקידים החברתיים מתוך מחויבות אישית (ואז הוא מצוי בסטטוס זהות משיג-זהות). קשיים בהשתלבות, הנמשכים לאורך זמן, עשויים לגרור את הצעיר אל עבר סטטוס זהות דיפוזית או להותיר אותו בשלב המורטוריום באופן מתמשך. מסלולי התפתחות כאלה, של מורטוריום ממושך או זהות דיפוזית, קשורים לפי הגישה הפסיכו-סוציאלית להתפתחות נפשית שאינה תקינה (Erikson, 1968).

לאור גישה זו אני מבקש להעריך, אם ניתן לראות בטיול תקופת מורטוריום, או איזה חלק מתקופת המורטוריום מהווה הטיול, ובאיזה מידה הוא מסתיים בהצלחה.

אבחן תחילה את המאפיינים התומכים בשיוך המטיילים בתקופת הטיול לסטטוס המורטוריום. מהנתונים האיכותניים עלה כי הצעירים במהלך טיולם מיחסים חשיבות לכמה נושאים שעמדו במרכז תשומת ליבם ופעילותם:

1. התנסויות מתירניות המלוות בריגוש חזק (כמו סמים, מין, לקיחת סיכונים ועוד).
2. התנסויות חברתיות ומעורבויות חברתיות (התקשרויות ברמות שונות של אינטימיות, פרידות, אהבות ותפיסת מקום בקבוצה).
3. בדיקה והתנסות ברמות עצמאות שונות והתמודדות עם צפיות חברתיות (התנסות בעצמאות כלכלית, התמודדות עם דרישות ההורים ועוד).
4. בדיקת עצמית של הנטיות האישיותיות ובחינתם במצבים שונים (למידה על יכולות וחולשות אישיות, על נטיות, גילוי נטיות חדשות מתוך התנסות ועוד).
5. בדיקה של נורמות מוסריות והתנסות בחריגה מהן (עם השלטון המקומי, עם תושבים מקומיים ועם מטיילים אחרים).

- 6.6. בחינה מחודשת של עמדות והשקפות על העולם הרחבתן או החלפתן (עמדות כלפי מצבה של ישראל, מעמדו של הצבא, יחסים עם תרבויות שונות ועוד)
- 7.7. בחינה מחודשת של ערכים אישיים, השקפת חיים ואורח חיים מועדף (הערכות מחודשות לגבי סגנון החיים המועדף באופן אישי ביחס לסגנון החיים המערבי, קצב החיים המועדף באופן אישי ועוד).

בסעיף הראשון והחמישי כלולים היבטים המאופיינים יותר בהתנהגות מתירנית ובשאר נושאים הקשורים לבדיקה והערכה מחודשת של עמדות, ערכים והתייחסויות קודמות, או גיבוש ראשוני שלהם. שני התחומים הללו קשורים לבדיקת הזהות וגיבושה, והנושאים המודגשים על ידי המטיילים אופייניים לצעירים במורטוריום המצויים בדרך להשתלב בחברה הבוגרת.

בהתייחס להערכות על תהליך ההתבגרות בחברה הישראלית (Lieblich, 1987, 1990) קיימת סברה כי השירות הצבאי מהווה תקופת קיפאון בגיבוש הזהות בתחום המקצועי ובתחום הבין-אישי והאינטימי. כמו כן, השירות הצבאי אינו מאופיין במידה גבוהה של הכוונה עצמית (White, 1966) או חופש (Gould, 1978), הוא לא מהווה מרחב מתאים להיווצרות אינטימיות בין המינים (Blos, 1967; Levinson et al., 1987) והוא אינו מעודד השגת אוטונומיה מההורים (Vaillant, 1977).

פרט לנושא הזהות המקצועית, ניתן לראות בטיול תקופת מורטוריום בתחומים הללו שבהם לא התאפשרה השגת הזהות במהלך השירות הצבאי.

מהנתונים הכמותיים עולה כי המטיילים מאופיינים בנטייה גבוהה יחסית לחיפוש-ריגושים ובמערך ערכים האופייני לסטטוס המורטוריום: מתן קדימות גבוהה יחסית לערכים של שינוי (הדוניזם, גרייה והכוונה עצמית) וקדימות נמוכה יחסית לערכים של שימור (קונפורמיות, מסורת ובטחון).

מצד שני, מצאתי מספר מאפיינים שאינם תורמים לשיוך המטיילים בתקופת הטיול לסטטוס המורטוריום:

1. המטיילים אינם עוסקים בבדיקת אופציות זהות מקצועית, למרות שתחום זה מוערך כתחום המרכזי המעסיק צעירים בגילאים אלה.
2. לא ניכר שהצעירים עוסקים בשאלות של גיבוש זהות מינית, מה שמחזק את הערכה הברורה מאליה, שאין זה מורטוריום של תחילת גיל ההתבגרות.
3. חלק גדול מהנושאים המעסיקים את המטיילים אינם תורמים ואינם מקדמים את השתלבותם בחברה הבוגרת בארץ. הנושאים קשורים לעתים קרובות להיבטים אישיים ביותר ולא להיבטים התורמים להשתלבותם החברתית והגדרת זהותם על ידי החברה (בקטגוריות אריקסוניאניות). על כך מעידים הנושאים שמעסיקים את המטיילים והמסקנות שחלק ניכר מהם מגיע אליהם, כמו לגבי אורח החיים בארץ. על כך מעיד גם משבר החזרה לארץ. נראה כי מטיילים היו עוסקים בהיבטים אינדיבידואליים של קיומם ולא בחיפוש פתרונות להשתלבותם בחברה הבוגרת.
4. התקבל הרשם שחלק גדול מהמטיילים, אשר תיארו עצמם כנפתחים לאופציות חדשות בתחומי חיים שונים, מגלים נטיות חדשות לגבי עצמם, מערערים על עמדות וערכים - עושים זאת מתוך

תפיסת עולם מוגדרת פחות או יותר, שהתקיימה עוד טרם צאתם לטיול. השינוי לא היווה עבורם עיצוב ראשוני של תפיסת עולם או תפיסה עצמית. הערכה זו נשענת על תגובות המטיילים בנושא השפעות הטיול ושינויים שעברו (ההשערה כי הם מצויים בסטטוס סגור-מוקדם, ולכן זאת בחינה ראשונית של זהויות, נפסלה בתחילת הדיון לאור הערכים בהם הם מחזיקים ומעצם הבחירה לצאת לטיול ממושך על העימות שהיא יוצרת עם הוריהם).

5.5. תקופת הטיול הוערכה על ידי המטיילים, גם במהלכה וגם אחריה, כתקופה מהנה ומתגמלת מאוד, המלווה בעוררות רגשית ותחושת ריגוש. תחושות אלה אינן יוצרות חרדה או נושאות אופי של חוויה לא רוציה שיש להפסיקה או לצמצמה, אלא דווקא ההפך. הערכה זו משתלבת עם הממצאים לגבי החוסן-אישי הגבוה יחסית של המטיילים, המאפיין אנשים המוצאים סיפוק ואפשרות להתפתח מהתמודדויות ומשברים, אך אינה משתלבת עם תיאור תקופת המורטוריום כתקופת חרדה בה מוצאים הצעירים את העולם כלא מושך ודורש שינוי (מוס, 1988).

6.6. הנטיות האישיותיות שהתקבלו מהניתוחים הכמותיים מראות, כי נטייתם הגבוהה יחסית של המטיילים לחיפוש-ריגושים ואתגר (בחוסן-אישי), כמו נטייתם לתת קדימות גבוהה יחסית לערכים של שינוי ולתת קדימות נמוכה יחסית לערכים של שימור והאדרה-עצמית, הייתה יציבה לאורך שנים. ממצאי המחקר מורים כי הם היו יציבים בחמש שנות השחרור הראשונות, ומהערכות לגבי יציבות תכונות אלה ניתן לשער כי הן יאפיינו את המטיילים גם בשנים שאחרי. משמעות הממצאים היא שאין מדובר בנטיות המאפיינות תקופה זמנית בחיי המטיילים.

במבט כולל ניתן לראות כי **תקופת הטיול עונה על מרכיבי המורטוריום מבחינת דחיית מחויבויות, התנהגות מתירנית ומבחינת בדיקת היבטים אחדים בזהות האדם**. בהתייחס לעובדה שמטיילים אינם בוחנים היבטים בזהות התורמים דווקא להשתלבותם בחברה, ניתן לראות בטיול את השלב הלימינלי (Turner, 1969) של ההתנהגות המתירנית במורטוריום. לאור יציבות הנטיות האישיותיות, משבר החזרה לארץ והנטייה לחוסר מחויבות מקצועית, הנמשכים גם עד חמש שנים לאחר השחרור, ניתן להעריך כי שלב המורטוריום נמשך מעבר לתקופת הטיול.

החלת מושג המורטוריום על הטיול דורשת אם כן הסתייגות ברורה: הטיול אינו מהווה את כל תקופת המורטוריום או את תקופת סיומו המוצלח, ואין הטיול מקדם את המטרה התפתחותית של המורטוריום מבחינת גיבוש זהות בקטגוריות החברתיות התומכות בהשתלבות הצעיר בחברה הבוגרת.

ממסקנה זו, וברוח הגישה הפסיכו-סוציאלית, נגזרת הערכה לגבי תהליך ההתפתחות של המטיילים.

- 1.1. למטיילים, יותר מצעירים ששוהים בסטטוס הדיפוזי או הסגור-מוקדם, יש אפשרות להגיע לסטטוס משיג-זהות, כי הם שהו או שוהים במורטוריום המהווה תנאי הכרחי להשגת זהות.
- 2.2. שהותם המתמשכת של המטיילים בגיל מאוחר יחסית בשלב המורטוריום, מבלי שתקופת הטיול תהווה את סיומו, עלולה לרמוז על כך שהם אינם עוקבים אחר תהליך ההתפתחות התקין. לפי אריקסון (Erikson, 1968), חוסר מחויבות מקצועית בגיל מאוחר, דחית החובות המשפחתיים

והתנהגות מתירנית - עלולים לפגוע במרקם החברתי. צעירים אלה לא יחוו הרמוניה פנימית, לא יכירו ויקבלו את מגבלותיהם ולא ידעו לאן הם שייכים.

פרשנות זו, הרואה במטיילים צעירים הסובלים מסוג של בעיה התפתחותית, אינה תואמת ממצאים אחרים שהתגלו במחקר לגבי המטיילים:

1. המטיילים נטו לגלות מחויבות חברתית גבוהה יחסית שהשתקפה בפעילותם בתנועות נוער ובצבא, והם גילו מחויבות נורמטיבית כפי שהיא משתקפת מהנתונים הכמותיים לגבי מרכיב המחויבות בחוסן-האישי.
2. הממצאים הכמותיים לגבי הנטייה לחיפוש-ריגושים, לחוסן-האישי וקדימויות ערכים והיחסים ביניהם מצביעים על מרקם אישיותי ונטיות אישיותיות קוהרנטיות ויציבות.
3. המטיילים נטו לגלות מחויבות משפחתית נורמטיבית (כפי שהיא משתקפת מהנתונים הכמותיים לגבי מערכת היחסים עם הוריהם ומהריאיונות) ומחויבות לחברת המוצא שלהם (כפי שהיא משתקפת מהנתונים הכמותיים לגבי הרגשתם כישראלים ומהריאיונות).
4. המטיילים נטו להיות בעלי תוכניות מוגדרות פחות או יותר לגבי העתיד, גם אם רמת המחויבות שלהם לאותן תוכניות נמוכה יחסית.
5. המטיילים יחסו חשיבות לנושאים הקשורים להתפתחותם האישית ולמערכות יחסים חברתיות.
6. מהתרשמות כוללת (בעיקר על סמך הריאיונות) לא נמצאו עדויות המרמזות על כך שאוכלוסיית המטיילים סובלת מסוג של בעיה נפשית או חברתית. הממצאים על החוסן-האישי הגבוה יחסית של המטיילים והממצאים על מידת ההתאמה בין מרכיבי האישיות השונים שנמדדו, רומזים דווקא על קיומו של חוסן נפשי. אין אני פוסל את האפשרות כי מטיילים אחדים סובלים מקשיים נפשיים, אשר מצאו אולי ביטויים בשימוש מופרז ויציב של בסמים ובקשיים חברתיים אחרים. יתכן שעצם ההשתתפות במחקר מיינה והוציאה חלק מהם מהמדגם באופן טבעי.

הערכות לגבי הבריאות הנפשית של המטיילים אינם במוקד המחקר, אך לאור הרקע המאפיין את המטיילים (שרות צבאי ואופיו, לימודים, תוכניות לעתיד וכו') והיקף תופעת המטיילים אין בריאותם הנפשית של המטיילים, כקבוצה כוללת, מוטלת בספק. הגישה הפסיכו-סוציאלית קושרת בין מידת השתלבותו של האדם בחברה לפי קטגוריות מוגדרות מראש למידת תקינות התפתחותו ובריאותו הנפשית. ממצאי המחקר מעידים כי לגבי המטיילים קשר זה הנו רופף, דבר התואם את הערכותיה של ליבליך (1987) לגבי קיומו של תהליך התפתחות תקין, שאינו עוקב אחר סדר השלבים ההתפתחותיים שתיאר אריקסון.

שלא מנקודת מבט פסיכו-סוציאלית, מעוררות ההסתייגויות שציינתי לגבי החלת מושג המורטוריום על המטיילים בתקופת הטיול, ביקורת על יכולתו של המושג ושל התיאוריה הפסיכו-סוציאלית בכלל לתאר תופעות שבהן הערכות חברתיות אינן מתיישבות עם הערכות סובייקטיביות. ביקורת מכיוון זה ניתן למצוא בגישה האקזיסטנציאליסטית. ביקורת מתונה יותר המתעוררת מממצאי המחקר קשורה

לשינויים החברתיים והאחרים שעברה ועוברת החברה המערבית בכלל והחברה הישראלית בפרט. שינויים אלה דורשים טרנספורמציה משמעותית במושג המורטוריום כדי להתאימו לתופעות החברתיות הנצפות בהווה. מצד אחד נדרש המושג לכלול בתוכו מגוון רחב יותר של תחומי זהות, ומצד שני, לא לכלול בתוכו רמות של אי-מחויבות כמו בתחום המקצועי והמשפחתי המקובלים יותר ויותר בחברה המערבית.

חשוב לציין כי במחקר זה יש ניסיון להעריך את התאמתם של המאפיינים הכוללים של תקופת הטיול למאפיינים של תקופת המורטוריום. למעשה, התקבל הרושם כי בקרב המטיילים יש כאלה אשר סטטוס הזהות שלהם עשוי להתאים טוב יותר לסטטוס המורטוריום, ואחרים המתאימים לסטטוס זהות אחר. נראה גם שעבור חלק מהמטיילים היווה הטיול את סיום תקופת המורטוריום.

מנקודת מבט פסיכו-סוציאלית מצביעים ממצאי המחקר כי לתקופת הטיול מאפיינים רבים התואמים את מאפייני תקופת המורטוריום, ובמרכזם דחיית מחויבויות חברתיות והתנהגות מתירנית. כמו כן, יש בתקופת הטיול בדיקה של זהויות, אך לא בתחומים התורמות דווקא להשתלבות המטייל בחברה הבוגרת. הערכה זו גוררת מסקנה לפיה תקופת הטיול אינה מהווה את סיום תקופת המורטוריום, ובהתייחס לגיל המטיילים הדבר מצביע על קשיים בתהליך ההתפתחות הפסיכו-סוציאלית התקיין.

הטיול כתקופת קיום-אותנטי

בפרק המבוא הצגתי את האפשרות לתאר את העולם-בטיול (מרחב הטיול, המטיילים והאינטראקציה ביניהם בהמשגה אקזיסטנציאליסטית) כסוג של קיום-אותנטי. באחד הפרקים הקודמים בדיון בחנתי אם הצעירים העומדים לצאת לטיול נטו להיות בעלי זיקה גבוהה יחסית לקיום-האותנטי. מהנתונים הכמותיים עלה כי הצעירים לפני צאתם לטיול אופיינו ברמה גבוהה יחסית לחיפוש-ריגושים ולחוסן-אישי ובמתן קדימות גבוהה יחסית לערכים של שינוי וקדימות נמוכה יחסית לערכים של שימור והאדרה-עצמית. כמו כן התקבל רושם כי הם גילו מעורבות חברתית בעבר ולא בדלנות. ממצאים אלו מצביעים על כך שמטיילים נוטים להיות בעלי זיקה גבוהה יחסית לקיום-האותנטי. בהתייחס לרעיון האקזיסטנציאליסטי שתקופות חיים עשויות להיות אותנטיות במידה זו או אחרת בלי להיות קשורות דווקא לתהליך התפתחות, אדון בפרק זה אם העולם-בטיול ניתן לתיאור כתקופת קיום-אותנטי.

אבחן תחילה את הגורמים התומכים בהשערה כי הטיול הוא תקופת קיום-אותנטי:

1. זיקה לקיום-אותנטי: מהנתונים הכמותיים עלה כי המטיילים אופיינו לפני ואחרי הטיול בנטייה גבוהה יחסית לחיפוש-ריגושים, נטייה גבוהה יחסית לחוסן-אישי ומתן קדימות גבוהה יחסית לערכים של שינוי וקדימות נמוכה יחסית לערכים של שימור והאדרה-עצמית. הערכתנו כי מרקם נפשי זה מעיד על זיקה, יציבה יחסית, לקיום-אותנטי.
2. אופנויות קיום: מתיאורי המטיילים עלה כי הם נטו לחשוף עצמם לחוויות מסוגים שונים: חוויות שכללו היבטים רגשיים, קוגניטיביים, גופניים והתנהגותיים, והם ייחסו להם משקל משמעותי בתקופת הטיול. הם תארו התנסויות חברתיות לצד התעסקות בשאלת תפיסתם והיכרותם העצמית. מאפיינים אלה מצביעים על כך שהעולם-בטיול מאופיין במימוש אופנויות קיום רבות.
3. אינדיבידואליזם: חלק משמעותי מהמטיילים שאל ועסק בהגדרת היבטים ייחודיים של אישיותו, לעתים מול מאפיינים של מטיילים אחרים ולעתים מול תרבויות מקומיות בהן פגש. חלק משמעותי מהמטיילים נחשף במהלך הטיול לעצמתן של ציפיות חברתיות ולחצים חברתיים, אותם ספג בעברו ובמהלך הטיול עצמו. בתקופת הטיול למדו חלק מהמטיילים כיצד להימנע מהיענות יתר לציפיות ובכך לחזק את יכולתם להגדיר רעיונית ומעשית את מאפייניהם הייחודיים. מאפיינים אלה מצביעים על כך שהעולם-בטיול עודד אינדיבידואליזם.
4. התמודדויות: מטיילים רבים תארו התמודדויות רבות במהלך טיולם. על פי רוב לא גררו התמודדויות אלה דפוס הימנעות, אלא עודדו התמודדויות נוספות שעוררו סיפוק.
5. שינוי: מטיילים רבים העריכו את הטיול כתקופה של שינויים. הם תארו תחומים רבים בהם הם בחנו את עצמם מחדש תוך נטייה לגלות נכונות לבחון ולקבל הערכות מחודשות על תפיסות העבר.
6. חופש ואחריות: חלק גדול מהמטיילים התמודד עם שאלת החופש. מטיילים גילו במהלך טיולם את חווית החופש לצד תחושת האחריות. מטיילים רבים טענו כי בטיול חוו לראשונה מצב בו הם אינם מאשימים אחרים או באים בטענות אל סביבתם, דבר הגורר נטילת אחריות אישית גבוהה יותר. התקבל הרושם כי תקופת הטיול מיתנה את הנטייה הרווחת בשירות הצבאי להתלונן מתוך אדישות על חסרונותיה של המסגרת ההכרחית ('ה'קטורים' על הצבא). במהלך הטיול היו המטיילים ערים לאפשרות הנתונה בידם לשנות את סביבתם האנושית והפיזית, מה שצמצם את האפשרות להתלונן מתוך אדישות.
7. מחויבות אישית: ניראה שבמהלך הטיול גילו המטיילים נטייה גבוהה יחסית של מחויבות לערכיהם האישיים ולעמדותיהם, ופחות לערכים חברתיים נורמטיביים.
8. בדידות: חלק משמעותי מהמטיילים תאר התמודדות ראשונה עם שאלות של בדידות. שאלות אלו עלו הן בהקשר של שהיה לבד והן בהקשר של מפגש האדם עם ההמון האנונימי או עצמתו של הטבע.
9. משמעות החיים: חלק מהמטיילים תאר התמודדות עם שאלות של משמעות החיים. שאלות אלו עלו בהקשר של זווית ראייה מרוחקת ורחבה כלפי החיים, מתוך התבוננות בשלל התרבויות השונות, ובהקשר של התבוננות עצמית שהושפעה מהשהייה מחוץ למסלול חיים מותווה מראש.

כמו כן עלו שאלות אלה גם בהקשר אישי יותר, בעיקר לקראת החזרה לארץ. התקבל רושם כי הייתה קיימת נטייה בקרב המטיילים להכיר בריבוי משמעויות הקיום עבור בני אדם שונים. 10.10 פתיחות: מרבית המטיילים טענו כי במהלך הטיול נחשפו לדפוסי חיים שונים ואלטרנטיביים למה שידעו מקודם, וחלק גם התנסה בהם והפנים אותם ברמה זו או אחרת. עמדות והתייחסויות לעולם ולאדם התגמשו והתרחבו. חלק מהמטיילים ראה בטיול מרחב ליצירת זהות יותר מאשר גילוייה, ומודעות קיבלה לעתים קרובות פירוש אקזיסטנציאליסטי של הכרה באפשרויות הפוטנציאל האישי.

11.11. אומץ לב: חלק מהמטיילים העריך עצמו כמי שעמד באומץ לב מול סיטואציות קשות ורואה באומץ לב וביכולת ההתמודדות מקור לגאווה המוטמע בזהות האישית.

12.12. סיפוק אישי: מרבית המטיילים תארו את הטיול (במהלכו וגם אחריו) בסיפוק רב. הייתה קיימת נטייה גבוהה יחסית לתאר סוגים שונים של התמודדויות, קשיים ומצוקות כגורמים מעודדי התפתחות ומעוררי סיפוק, גם אם היו קשים ולא נוחים. תגובות גופניות ורגשיות, העשויות להתפרש כחרדה, קיבלו אצל מטיילים רבים פירוש של ריגוש חיובי.

13.13. פתיחות לשאלות: התקבל הרושם כי הטיול עורר בקרב מטיילים יותר שאלות מאשר תשובות. ריבוי המפגשים עם בני אדם זרים, תרבויות זרות וסיטואציות חדשות עורר לעתים קרובות תהיות ולא הציע תשובות חד-משמעיות לגבי הבנת אופני הקיום האנושי האפשרי.

14.14. מוות: חלק מצומצם מהמטיילים התמודד ישירות עם שאלת המוות האישי, בעיקר סביב אירועים שהיו כרוכים בסכנת חיים ישירה למטייל. התמודדויות אלה עוררו שאלות לגבי החיים ומשמעותם.

גורמים אלו תומכים בהערכת העולם-בטיול כתקופת קיום-אותנטי, במיוחד לאור העובדה שמרבית הנושאים שציינתי אפיינו רבים מהמטיילים. מצד שני, נמצאו תחומים אחדים שלא תומכים בתיאור העולם-בטיול כתקופת קיום-אותנטי:

1.1. מהנתונים הכמותיים עולה כי המטיילים מאופיינים, לפני ואחרי הטיול, במתן קדימות נורמטיבית לערכים של התעלות-עצמית.

2.2. התרכזות עצמית: מטיילים לא נטו לחשוף עצמם למעורבות רבה ולהשפעה הדדית עם התושבים המקומיים והתרבות המקומית. הדיאלוג הבין-אישי עם המקומיים נטה להיות מצומצם. נראה כי המטיילים נטו יותר להפנות את תשומת ליבם לעצמם.

3.3. שטחיות חברתית: מתקבל הרושם כי מעורבויות חברתיות רבות נמשכו תקופות קצרות ולא נשאו אופי של מעורבות בין-אישית יציבה ולעתים גם לא עמוקה. עם זאת נראה כי המחויבות החברתית שגילו המטיילים מבחינת הגשת סיוע הדדי היא גבוהה יחסית.

4.4. הכללות: חלק מהמטיילים אשר דיווחו על שינויים בתפיסת חיים והגמשתה, נקט בכל זאת בהכללות, חדשות אומנם, לגבי טבע האדם, החיים בכלל, חיי החברה הבוגרת ועוד נושאים אחרים.

5.5. התרכזות בסיפוק ריגושים: ניראה כי חלק מצומצם מהמטיילים התרכזו בחוויות סמים ומין וצמצם את טווח קיומו לאופנות אחת בלבד, של החוויה והגרייה החושית.

במבט כולל ניתן לראות כי תקופת הטיול עונה על היבטים רבים של הקיום-האותנטי. ההסתייגויות שהצגתי מעידות על מגבלות האותנטיות של העולם-בטיול, כאשר במרכזן עומדת הנטייה הגבוהה יחסית של המטיילים להפנות את תשומת ליבם לעצמם. אפשר שמגבלה זו קשורה לנטיות האישיטיות של המטיילים (בעיקר השילוב של הנטייה הגבוהה יחסית לחיפוש-ריגושים עם מתן קדימות נורמטיבית ולא גבוהה לערכי התעלות-עצמית), אשר בתחומים שהוזכרו מאופיינת בזיקה נמוכה יחסית לאותנטיות.

מנקודת מבט התפתחותית, יתכן שבגילאי העשרים, עקב ניסיון החיים הקצר, השפעות השירות הצבאי והשהיות הממושכות שהיו במסגרות מגבילות, מאופיינת האותנטיות בהפניית תשומת הלב של האדם לעצמו (מה שמשתלב כמובן עם מרבית הערכות לגבי הנושאים העומדים במוקד תשומת הלב בגילאים אלה). אפשרות זו מתקשרת לביקורת כלפי מושג האותנטיות שהוא כללי מידי ואינו מבחין בסוגים שונים של אותנטיות במהלך התפתחותו של האדם.

חשוב לציין כי במחקר זה יש ניסיון להעריך באופן כולל את העולם-בטיול והתאמתו למאפיינים של הקיום-האותנטי. למעשה, התקבל הרושם כי עולם זה מגוון ובעל פנים רבות ויש בו תקופות שבהם מידת האוטנטיות נמוכה (לדוגמה: התקבצויות המטיילים בערים הגדולות אז הקונפורמיות גדולה והאינדיבידואליזם נמוך), ויש בו תקופות שבהם מידת האותנטיות גבוהה יחסית (לדוגמה: במהלך מסעות רגליים ושהייה ממושכת בקרבת האוכלוסייה המקומית). ניראה כי לא מדובר רק באוכלוסיות מטיילים שונות הפונות לפעילויות שונות, אלא גם בשינויי הלך הרוח ומידת האותנטיות בזמנים שונים בטיול עצמו.

המושג קיום-אותנטי מהווה מבחינתי סרגל מדידה רחב לגבי אופן קיום שאינו נובע ממסגרת תיאורטית הממקמת את האדם בתהליך התפתחותי כל שהוא.

מנקודת מבט אקזיסטנציאליסטית מצביעים ממצאי המחקר כי לעולם-בטיול מאפיינים רבים התואמים את מאפייני הקיום-האותנטי. הערכה זו מסויגת בשל הנטייה הגבוהה יחסית של מטיילים להתרכז בעצמם. נטייה שאפשר והיא נובעת מההשפעות של מאפייני אישיות יציבים של מטיילים, ממאפיינים הקשורים לגיל המטיילים, מההשפעות מרחב הטיול והאינטראקציה ביניהם.

המסקנה, שהעולם-בטיול מאופיין במידה גבוהה יחסית של אותנטיות, מעוררת שאלה לגבי הגורמים המשפיעים על רמת האותנטיות. התייחסתי לכמה אפשרויות אשר ניראה כי לשילוב ביניהן יש את ההשפעה המכרעת:

- 1.1. נטיות אישיותיות: המידה הגבוהה יחסית של יציבות הנטיות האישיותיות של המטיילים בתחום חיפוש-הריגושים, החוסן-אישי ומערך הערכים מצביעות על זיקה יציבה לאותנטיות המעודדת את האותנטיות של העולם-בטיול.
- 2.2. גיל המטיילים: גילאי המטיילים נמוכים יחסית, ומהיבטים אחדים של הקיום-האותנטי (כמו פתיחות להתנסויות גופניות) מאפייני הגיל מעודדים מימוש היבטים אלה של הקיום-האותנטי.
- 3.3. תקופת מעבר ומשבר: משברים מוערכים כמעודדים קיום-אותנטי (מעודדים שינוי, אינדיבידואליזם, בדיקה מחודשת של עמדות קודמות וכו'). המעבר מהשירות הצבאי לחיים האזרחיים מהווה תקופה כזו, והעולם-בטיול מצוי בתוכה.
- 4.4. מרחב הטיול: מאפייני מרחב הטיול, כמו סביבה תרבותית לא מוכרת, ריחוק מהשפעות חברתיות קודמות וממערך ציפיות, סביבה בעלת דפוסי קצב זמן איטיים יחסית, שינויים חברתיים גבוהים, מיעוט טרדות כלכליות, מיעוט מחויבויות ועוד, מעודדים כניראה את הקיום-אותנטי. בהסתמך על מחקרים אחרים לגבי מאפיינים של העולם-בטיול בקרב אוכלוסיות בגילאים שונים (Riley, 1988) מתחזקת האפשרות, כי מרכיבים אלו משמעותיים בעיצוב תקופת הטיול כתקופת קיום-אותנטי גם לגבי אוכלוסיות הנמצאות בתקופות חיים אחרות.

סיכום - משמעות הטיול מנקודת מוצא תיאורטית

בפרק זה נבחנה משמעות הטיול כתקופת מורטוריום וכתקופת קיום-אותנטי. מנקודת מבט פסיכו-סוציאלית התקבל הרושם כי ניתן לראות את הטיול כחלק מתקופת המורטוריום אך ללא ההיבטים הקשורים לקידום השתלבותו של המטייל בחברה הבוגרת ועל כן הטיול אינו מהווה את סיום המורטוריום. הערכה זו גררה מסקנה הנובעת מהגישה הפסיכו-סוציאלית, שתהליך ההתפתחות הפסיכו-סוציאלית של המטיילים אינו עוקב אחר תהליך ההתפתחות התקין. זוהי מסקנה שלא תאמה הערכות אחרות שעלו במחקר לגבי נטיות האישיות של המטיילים ופעילותם החברתית המצביעות על מרקם נפשי יציב וקוהרנטי. מנקודת מבט אקזיסטנציאליסטית, הערכתי כי העולם-בטיול עונה על היבטים רבים של הקיום-האותנטי. הערכה זו סויגה בשל הנטייה של המטיילים להתרכז בעצמם ובכך להפחית את הדגש המושם על העולם מחוצה להם. מכל אחת מהגישות נובעת הערכה ערכית, חברתית, מוסרית ונפשית שונה לגבי הטיול והמטיילים. מהעמדה הפסיכו-סוציאלית מוערך הטיול כחלק מתקופת המורטוריום שעדיין לא הסתיימה בהצלחה, דבר המעיד על קשיי השתלבות של המטיילים בחברה הבוגרת. מהעמדה האקזיסטנציאליסטית מוערך הטיול כתקופה אותנטית אשר מפתחת את אישיותו של המטייל, מגבירה את האינדיבידואליזם שלו. הערכה זו תואמת במידה רבה את האופן בו העריכו המטיילים עצמם את הטיול.

פרק 4: מטיילים והחברה הישראלית

את הדיון אסיים בכמה הערות והתרשמויות לגבי תופעת המטיילים בהקשר רחב יותר. תחילה בהקשר של השירות הצבאי וגורמים אחרים שעשויים לעודד את התחזקות תנועת המטיילים, ובהמשך בהקשר של מרד נעורים בחברה הישראלית.

השרות הצבאי וגורמים נוספים שעשויים לעודד את תנועת המטיילים

אחת ההשערות העקיפות שעלו מתוך סקירת המאמרים בנושא מטיילים צעירים על רקע מצבה של החברה הישראלית היא שהמצב הביטחוני, המלחמות והאינתיפאדה, והשירות הצבאי מהווים גורם מרכזי בהתפתחות תנועת המטיילים. כותרת המחקר הנוכחי מגדירה את התופעה הנחקרת בתלות לשירות הצבאי. במחקר מקדים התרשמתי כי אחוז המטיילים אשר יצאו לטיול ממושך בסמוך לשירות הצבאי הוא גבוה באופן משמעותי. הנתונים הכמותיים שנאספו לגבי השירות הצבאי של המטיילים תומכים בקיומו של קשר משמעותי בין אופי השירות הצבאי לבין הבחירה לצאת לטיול ממושך בקרב הגברים. הגברים נטו גם לתאר את המתח, המאמץ, הפעילות האינטנסיבית והאחריות שלוו אותם במהלך השירות הצבאי ואשר עודדו חיפוש אחר תקופה של מנוחה. התרשמתי כי הטיול הווה עבור רבים מהמשתחררים מעין המשך לאותה פעלתנות אינטנסיבית שאפיינה את השירות הצבאי. נראה כי ה'מנוחה' הייתה בעיקר מנוחה מדילמות מוסריות, מההיררכיה הפיקודית, ממחויבויות ואחריות לקולקטיב. המטרות הקולקטיביות הומרו במהלך הטיול במטרות פרטיות הנתפסות כמנוחה. התרשמתי גם כי עבור מטיילים גברים, ששירתו כקצינים וביחידות קדמיות הטיול ממתן את משבר השחרור מהצבא בכך שבמהלכו נפרדים המטיילים מההיבטים הפורמליים של הזרות הצבאית ומרמת המחויבות הלאומית, אך עדיין שומרים על היבטים של זהותם הצבאית הקשורים לפעילותם החורגת מהשגרה ומלווה בנטילת סיכונים, זהות של אנשים המגלים אומץ לב וחיים בתנאי חיים סגפניים. זהות הממשיכה למשך תשומת לב, דאגה, הערכה, זהות השומרת על המשפחה כמסייעת ודואגת ממרחק. הממצאים וההתרשמויות הנ"ל קושרות קשר משמעותי בין השירות הצבאי לבין הבחירה לצאת לטיול ואופי הטיול עצמו, בעיקר בקרב הגברים. דיון סוציולוגי מעמיק ורחב בשאלה זו אינו ממטרות המחקר הנוכחי אשר לא עסק במצבם של היוצאים לטיול במהלך השירות הצבאי ולא בחן את הקשר בין השירות הצבאי למצבם של הצעירים בשנים הראשונות לשחרור מהצבא. הדיון בהקשר לתהליך ההתפתחות וההתבגרות הפסיכולוגי של צעירים ישראלים מוצא את מקומו בפרק הדן בתקופת הטיול כתקופת מורטוריום, שם מוזכרים ההיבטים ההתפתחותיים הנדחים בתקופת השירות הצבאי ומקבלים משקל רב בתקופת הטיול (יחסים בין המינים, שאלות של זהות אישית ועוד) ומהבחינות הללו ניתן

לראות את תקופת הטיוול כמשלימה את תקופת השירות הצבאי בתהליך רכישת הזהות. בהתייחס למאפייני האישיות שנמצאו כמאפיינים את קבוצת המטיילים (רמת חיפוש ריגושים גבוהה, חוסן אישי גבוה ומתן קדימות גבוהה לערכים של שינוי וקדימות נכמיה לשימור והאדרה עצמית) מתעוררת השאלה אם מאפיינים אלה התעצבו בתקופת השירות הצבאי, אז לשירות הצבאי משקל רב עוד יותר בעידוד תנועת המטיילים, או מאפיינים אלה התעצבו עוד לפני השירות הצבאי והם גם שעודדו את הצעירים לשירות צבאי שאפיין חלק משמעותי מהמטיילים הגברים (יחידות קידמיות ושירות כקצינים). ממחקרים לגבי מועד עיצוב תכונות האישיות הנ"ל, מתקבל רושם כי הנטיות האישיות התעצבו עו טרם השירות הצבאי והיו כנראה גורם שהשפיע על אופי השירות הצבאי ולא להיפך. בירור השערה זו לאשורה לא היה ממטרות המחקר.

לצד הערכות לגבי הקשר בין השירות הצבאי בעידוד תנועת המטיילים חשוב להערכת להתייחס להבחנה בין המינים. במחקר זה ובפרסומים אחרים נראה כי הקשר המתואר בדרך כלל בין השירות הצבאי לטיוול מתייחס לגברים המטיילים. לגבי הנשים המטיילות לא נימצא במחקר זה קשר משמעותי בין השירות הצבאי, אך נמצא דמיון רב בין הגברים לנשים במאפייני האישיות שנבדקו ובתיאור השפעות הטיוול על המטייל. נתונים אלה מצביעים על כך כי בקרב המטיילים קיימת קבוצה משמעותית - הנשים - שהבחירה לצאת לטיוול ואופי הטיוול והשפעותיו אינם קשורים לאופי השירות הצבאי. נתונים אלה מחייבים, להערכתך, כל חוקר הדן בתופעת המטיילים, על הנשים והגברים שבה, להתייחס בזירות רבה לקשר בין אופיו של השירות הצבאי לבין הבחירה לצאת לטיוול, אחרת הוא ממעיט ממשקלן של הנשים בקרב המטיילים.

בהתייחס להשפעות של למצבה הבטחוני של ישראל, מעבר לאופיו של השירות הצבאי אותו עברו המטיילים, מתקבל רושם כי הקשיים הביטחוניים המתמשכים גוררים מתח ועייפות, מחזקים ערכים אינדיבידואליסטיים ומחזקים את הביקורת כלפי הסמכות הערכית של הממסד. כל אלה מעודדים כנראה את תנועת המטיילים. מטיילים עצמם מתארים את תחושת המתח והעיפות שלוותה אותם עקב המצב הבטחוני הכללי של ישראל. ניתן לשער כי השינויים שחלו בתרבות הישראלית בתחום הערכים (כמו התגברות הערכים האינדודואליסטיים) היו מוצאים את מקומם בישראל גם בלי תלות למצבה הבטחוני משום שהם מהווים שינויים רווחים בתרבות המערבית.

לצד העומס הבטחוני נטו המטיילים להדגיש את העומס המשפחתי, האופייני לתרבות הישראלית, כגורם שעודד אותם לחפש אחר מרחב "פתוח וחופשי" שיאפשר עיסוק בהיבטים אישיים יותר של החיים. נראה כי אוכלוסיית המטיילים, לאור מאפייני האישיות שלה, אינה רגישה יותר לחצים מהצעירים שלא יצאו לטייל, אלא חשופה ליותר לחצים משפחתיים ואולי מעודדת לחצים משפחתיים משום שהיא פחות ממלאת אחר ציפיות ההורים. להבהרת נושא זה דרוש מחקר אחר שיעמוד על הקשר בין סובב למסובב, כפי שנדרש בנושא הקשר בין מאפייני האישיות של המטיילים לאופי השירות הצבאי שלהם.

מטיילים ומרד עלומים בחברה הישראלית

בפרק המבוא הוזכר כי החברה הישראלית עוברת שינויים במערכת הערכים הסגולית שלה. חלק מן השינויים שהוזכרו דומה לשינויים שעוברת החברה המערבית בכלל, והם: ירידה חלקית בערכי המסורת והמשפחה ועליה בערכים אינדיבידואליסטיים. מנתוני המחקר עולה כי בקרב קבוצת המטיילים באים שינויים ערכיים אלה לידי ביטוי. בתחומים אחרים שנסקרו, כמו השירות הצבאי, תוכניות לימודים ועוד, ניתן להעריך את קבוצת המטיילים כקבוצה שאינה חורגת ממחויבויות חברתיות לאומיות ושנוטה לדחות את מחויבויותיה הפרטיות (כמו נישואין, הורות ומקצוע). באופן כוללני ניתן להעריך כי קבוצת המטיילים לא מהווה קבוצת שוליים. בנוסף, פעילות המטיילים לא מאופיינת בהתנהגויות מרדניות בולטות בחברה הישראלית עצמה. אין הם מגובשים סביב אידיאולוגיה אלטרנטיבית, ואין הם מיישמים אלטרנטיבה לאורח החיים הנורמטיבי. הטיול מוערך על ידי מרבית המטיילים כתקופת חיים זמנית, ובתוכניותיהם לעתיד הם רואים עצמם משתלבים בחברה הישראלית. מהבחינות האלה אני מעריך כי קשה לתאר את תנועת המטיילים כמרד חברתי במובן הרווח של המילה, המתאר תנועה אקטיבית המתנגחת במסד, הקוראת קריאת תגר פומבית על אורחות החיים של המבוגרים (בדומה לתרבות-הנגד ההיפית).

מרד, או מחאת צעירים עשויים לקבל ביטויים פסיביים יותר של הסתגרות, בריחה והתרחקות (גליקסון, 1971). מבחינה זו עונה הטיול על קריטריונים אלה כמרד שקט, בו מוחים הצעירים ברגליים ומתרחקים מחברת המוצא שלהם. עם זאת, מהיבטים אחרים הוא אינו עונה על תיאור המרד והמחאה הפסיביים. אין בו הסתגרות אישית, לא שקיעה פנימית ולא אובדן המניעים החברתיים, אלא להפך. הניכור, במידה שהוא קיים, אינו ניכור קיומי אלא סוג של זרות המלווה בביקורת וחוסר רצון להשתלב בדפוסי חיים מוחצנים ותחרותיים. ניראה כי זרות זו היא זמנית ופוחתת לאחר השיבה לארץ ובתום תקופת הסתגלות מסוימת.

המטיילים עצמם לא נטו להצביע על פעילותם כנושאת אופי של מרד חברתי. ההיבט האישי וזמניותו מודגשים על ידי רובם.

מתקבל רושם ממספר מרואיינים שהתייחסו לנושא, כי הכותרת של 'מרד' לפעילותם בטיול מעוררת אי-נחת והתנגדות. להערכתי, מטיילים, כמו בני אדם אחרים, אינם חשים בנוח כאשר מפרשים את התנהגותם ואת הלך רוחם האישי והמקומי במסגרת של תהליכים חברתיים רחבים. יש בהערכת התנהגות אישית לאור תהליכים היסטוריים משום נטילת החירות, הבחירה והאחריות האישית, והצגת ההתנהגות כתולדה של תהליכים חיצוניים. למעשה, בכל הסבר סיבתי להתנהגות אנושית, שאינו כולל מניע של רצון, יש טעם לוואי של נטילת החירות האישית, וככל שתבחן ההתנהגות ממרחק רב יותר כך יגבר הטעם. זהו טעם הלוואי של הרדוקציה המבוקר בעקביות על ידי הגישה האקזיסטנציאליסטית. עניין זה מקבל משמעות מיוחדת בהתנהגויות הנוגדות את הנורמות החברתיות. עבור החורג מהנורמה, העושה זאת לטעמו האישי ולא מטעמים מוכרזים של מרד, הכותרת של מרד מעניקה להתנהגות משמעות שלא הוא בחר בה. הוא מתעמת עם מי שלא ביקש להתעמת עמו ונדחה לדיאלוג שאינו מרגיש שותף לו. להערכתי, לעתים קרובות מקורו של דיאלוג זה בחברה, במיוחד בחברה המבוססת על ערכים

משפחתיים, שאופי הדיאלוג שהיא מקיימת עם חריגיה הוא דיאלוג המבוסס על הנחה כי כל חריגה מרמזת על בעיה (בדומה להערה שמעיר הורה לבנו "למה אתה עושה את זה דווקא לי?" שעה שהבן או הבת עוסקים בפעילות נורמטיבית לבני גילם. בכך משנה ההורה את ההקשר של פעילות הבן או הבת). מתוך העמדה האקזיסטנציאליסטית לגבי הדיאלוג האנושי ומתוך הקשבה למטיילים, אני מעריך כי הטיול אינו מהווה מרד חברתי. מטיילים רבים מביעים משאלה לפעול ולהתקיים פרק זמן מסוים מחוץ להקשר הלאומי, המשפחתי, הערכי והאידיאולוגי. משאלה שמאחוריה עומדת לעיתים ביקורת כלפי מצבה הנוכחי של החברה, אך הטיול לא נועד להביע אותה. הכרת הטיול כמחאה חברתית מהווה גורם מעצב (מאותו רגע כל הבוחר בטיול בוחר במחאה חברתית) יותר מאשר גורם מתאר.

תרמילים ושימוש בסמים

סמים

השימוש בסמים נפוץ במהלך הטיול. המקום המרכזי שנושא הסמים תפס חייב את מרבית המטיילים להתייחס אליו במהלך טיולם ולקבוע לגביו את עמדתם. פרק זה עוסק בתיאור ההתייחסויות של המטיילים לנושא הסמים ולהשפעותיו.

נתונים כמותיים

הנתונים הכמותיים קובצו משאלה רב-ברירתית בשאלון ומהריאיונות לקבוצת המטיילים.

1. בשאלונים שמילאו כל הנבדקים, עם השחרור וכשנתיים וחצי אחריו, הוצגה שאלה, רב-ברירתית, אם יש לחוקק חוק **המאפשר** שימוש חוקי בסמים קלים כמו חשיש (או במילים אחרות: לבטל את החוק האוסר על שימוש בסמים קלים).
התשובות האפשריות: בעד חוק המאפשר שימוש חוקי בסמים, נגד חוק המאפשר שימוש חוקי בסמים או לא גיבש עמדה. בטבלה 45 הוצג אחוז הנבדקים שציין שהוא 'בעד' או 'לא גיבש את דעתו', השאר התנגדו.

טבלה 45 : התפלגות אחוז הנבדקים לפי קבוצות המחקר ולפי עמדתם כלפי התרת השימוש החוקי בסמים קלים, לפני ואחרי הטיול

לא-מטיילים			ביקורת			מטיילים			מחזור ומועד
N	% לא גיבש	% בעד	N	% לא גיבש	% בעד	N	% לא גיבש	% בעד	
38	7.2	5.9	75	8.0	13.3	75	13.3	8.0	מחזור 1991 לפני הטיול
60	6.5	7.1	15	7.7	10.3	132	13.6	24.2	1991+1988 אחרי הטיול
8			6						

הערה לטבלה: האחוז המופיע בטבלה הוא מתוך הקבוצה, והמספר הוא של כל הקבוצה.

מהנתונים עולה, כי לפני הטיול אין הבדל משמעותי בין הקבוצות, אך אחרי יו - אחוז התומכים בשימוש חוקי בסמים קלים מקרב המטיילים משלש את עצמו, שעה שבשאר הקבוצות לא חל שינוי משמעותי.

גברים-נשים: קיימים הבדלים יציבים בין גברים לנשים בשלושת הקבוצות. גברים נטו לצדד בהתרת השימוש החוקי בסמים קלים יותר מנשים. להערכתנו לא ניתן להסיק מהנתונים מסקנות לגבי שכיחות השימוש המעשי בסמים. יתכן והשינוי בקרב המטיילים קשור לשינוי עמדה בלבד, או שינוי במידת המוכנות לחשוף את דעתם, דעה אשר הוסתרה לפני הטיול.

2. במהלך הריאיון נשאלו המטיילים על עמדתם לגבי השימוש בסמים ועל התנסותם האישית. בטבלה 46 הוצגה התפלגות המרואיינים, שהסכימו להתייחס לנושא, לגבי השימוש שעשו בסמים, לפני הטיול ובמהלכו. לגבי ההבחנה בין סוגי הסמים, קיימת סבירות גבוהה שהתשובות בחלקן מוטות. ההטיה עשויה לנבוע מטעמים מוטיבציוניים, מחוסר ידיעה ומההבחנה המעורפלת בין הסוגים.

טבלה 46 : התפלגות אחוז המטיילים-המרואיינים לפי התנסותם בסמים בכל אחד מהמינים

מין	לא התנסו כלל בסמים (לפני וגם בטיול)	התנסו לראשונה בטיול בסמים (לפני וגם בטיול)	התנסו לראשונה בטיול, רק בסמים קלים	התנסו לראשונה בטיול וגם בטיול בסמים קלים
גברים	35%	20%	30%	15%
נשים	36%	0.0%	50%	14%

הערות:

- 1.1. 1. טבלה זו הינה היחידה במחקר בה משולבים נתונים מהמרוויינים שלא מהמדגם (רואיינו במהלך הטיול) עם מרוויינים מהמדגם.
- 2.2. 2. התנסות הוגדרה גם כשימוש חד-פעמי.
- 3.3. 3. לא נמצאו הבדלים משמעותיים בין המרוויינים שרואינו לאחר הטיול לאילו במהלך הטיול. המרוויינים במהלך הטיול נטו להיות יותר גלויים בנושא, מצד שני, הטיול עבורם עדיין לא הסתיים, מה שיעלה את אחוז המשתמשים.

שליש מאלה שהתנסו לראשונה בסמים קלים בטיול תארו את התנסותם כחד-פעמית, וכחוויה שאינה מושכת אותם להמשיך ולהתנסות בה בעתיד.

סיכום הרשמים מהנתונים הכמותיים:

- 1.1. 1. עם השחרור, אחוז המטיילים המצהירים על התנגדותם להיתר חוקי לשימוש בסמים קלים דומה לקבוצת הביקורת ולקבוצת הלא-מטיילים. בהשפעת הטיול קיימת נטייה בקרב המטיילים לשנות את העמדה להתרת השימוש החוקי בסמים קלים.
- 2.2. 2. מהריאיונות עולה כי אחוז משמעותי של מטיילים התנסה לראשונה בסמים במהלך הטיול.

ניתוח איכותני

נושא הסמים עלה בריאיון בכמה הקשרים. בהקשר לשאלה 'מהו הטיול עבורך?' ולשאלות על הדברים המשמעותיים בטיול ועל השפעות הטיול, התייחסו חלק מהמרוויינים לנושא באופן ספונטני. במידה ולא, הם נשאלו, לקראת סוף הריאיון, על חוויות מיוחדות והתנסויות שונות, כמו השימוש בסמים. למרות רגישותו של הנושא, התייחסו אליו המטיילים בהרחבה ובגילוי לב, במיוחד המטיילים שרואינו במהלך הטיול.

בטרמינולוגיה של המטיילים הייתה קיימת הבחנה ברורה בין סמים קלים לסמים כבדים. (הבחנה שאינה מקובלת על עמותות הנאבקות בשימוש בסמים מטעמים רבים).
ב"סמים קלים" הכוונה היא בעיקר לחשיש ומריחואנה. הם מוערכים על ידי המטיילים כסמים שאינם יוצרים תלות גופנית והם לא הלוצינוגניים.
ב"סמים כבדים" הכוונה, בדרך כלל, למגוון רחב, ולא מוגדר, של סמים הנחשבים בעיני מטיילים רבים כיוצרי תלות גופנית ובדרך כלל גם הלוצינוגניים (הוזכרו שמות כגון: אסיד, קרטונים, אופיום, פטריות, קוקאין, הרואין, אקסטזי וצמחים שונים).

את הנושא חילקתי לשלושה פרקים:

1. המתנגדים.
2. גורמים מעודדי שימוש.
3. חווית השימוש בסמים והשפעתה.

המתנגדים

תת-פרק זה עוסק במטיילים אשר ביקרו את השימוש בסמים, ולעיתים גם את אלה העושים בהם שימוש.

מטיילים, עוד טרם צאתם לטיול, מודעים לשימוש הרווח בסמים בטיול. יש ביניהם כאלה שדעתם הייתה חד-משמעית כנגד השימוש. חלקם החזיקו באותה דעה עד סיום הטיול, וחלקם שינו אותה במהלך הטיול. יש כאלה שדעתם לא הייתה מגובשת, והמפגש עם מטיילים שהשתמשו, או התנסות חד-פעמית שלהם עצמם, גיבשה עמדה המתנגדת לשימוש. ההתנגדויות נשאו לעיתים אופי אידיאולוגי ("אסור להפר את האיזון הפנימי") ולעיתים אופי אישי ("מפחד לאבד שליטה").

בציטוט הבא התנגדה המטיילת לשימוש בסמים על רקע אידיאולוגי, התנגדות שנתמכה גם בהתרשמותה האישית ממשתמשים שראתה.

מטיילת, מזרח, אחרי 2017

לפעמים אנשים לא מודעים לתוצאות, אנשים לא תמיד מודעים לזה ובגלל שאני הסתכלתי מהצד יכולתי לראות. זה כולל את הקטע של הסמים, כי הם שמה מאוד נגישים, את יכולה לבקש אנפטימין אפילו בבית מרקחת, וראיתי מה זה עושה להם, יש להם (למשתמשים) תחושה אדירה ואנשים קוראים לזה לגלות את עצמך, אז בסדר, אפשר לגלות את עצמך בצורות אחרות. אנשים פשוט שכחו מה יש מאחורי זה. אני יודעת, זה הגיע למצבים ממש לא סימפטיים, ואני מעמידה לעצמי קו אדום. יש לחץ נוראי בקשר לסמים, לחץ פשוט אטומי, זה לא שבאים ומכריחים אותך בגלוי ואומרים "חווה, תישמעי, תיקחי את זה", אבל יש למשל את הפול מון, מסיבות אסיד, האווירה שם משגעת, אנשים מכל הגזעים, מכל העולם, כולם מלאים בסמים, רוקדים ומשתוללים. תשמעי, את אומרת לעצמך, אולי גם אני אנסה, אבל יום יומיים אחרי זה אני רואה את אותם אנשים עם פלשבקים, אנשים שערכבו אסיד ומריחואנה, שוכבים ימים שלמים בחוף. אני הייתי ממש מזועזעת ממה שקרה שם.

הלחץ החברתי לשימוש בסמים הקצין, לעיתים קרובות, את ההתנגדות. מתנגדים גילו לעיתים סלידה ממטיילים שהפכו את השימוש בסמים למרכיב חשוב בטיולם. כך עולה מהציטוט הבא:

מטיילת, מזרח, במהלך הטיול.

לא ניסיתי סמים, אני לא יודעת, אני נגד. בארץ אף פעם לא התנסיתי. אני נגד דברים האלה. כשהגענו לכאן, כולם אמרו שחייבים ללכת לפול מון פרטי (מסיבת ירח-מלא), אבל אני לא יודעת, תמיד הייתי מאושרת, וצחקתי בלי סוף. חוץ (מהתקופה) מיפן, ולא הרגשתי צורך. הייתה תקופה שטיילתי עם קבוצה שעישנו, ובהודו זה היה מאוד זמין. כשראיתי אותם זה לא עשה לי חשק, מן השתטות כזאת, לצחוק על כל דבר טיפשי, כל זבוב שעף, וצוחקים צחוק טיפשי. אף פעם לא הזדקקתי, הייתי מאושרת גם בלי זה, לא חשכתי שיש לי צורך ועזבתי אותם כי מאוד לא נהניתי.

אצל אחדים מהמתנגדים הנחרצים נשמעת לעתים גם תחושה של החמצה:

מטיילת, מזרח, אחרי.

הייתי די שמרנית. אפילו יותר מידי. אני חושבת עכשיו, שהייתי צריכה לתת לעצמי יותר חופש. שם לא הייתי מעשנת לא סיגריות ולא כלום. הייתי עם חבר אז לא חיפשתי שום הרפתקאות אחרות.

שותפות עם בן/בת זוג תוארה לעתים כאחת הסיבות לאי התנסות בסמים (באותו אופן ששותפויות עם בן/בת זוג מוערכות כמקשות על שינויים והתנסויות אחרות במהלך הטיול). גם החשש מ"לאבד שליטה" או "להשתגע" מנע התנסות.

מטיילת, דרום אמריקה, אחרי.

לסמים אני מתנגדת, בחיים לא, אני אפילו לא מעשנת. פעם היינו (היא ובן-זוגה) בחוות בריאות והיה אפשר להשיג שם משקה שממסל, ולא ניסיתי, ובדיעבד הצטערתי. כולם צוחקים בלי שליטה ומתארים כזה חידוד חושים. אנחנו היינו מפוכחים. הם היו רואים דברים שאם לא היו מראים לי לא הייתי רואה. הם שמעו אוטובוס עשר דקות לפני שהגיע. 12 שעות מסטולים, ואחרי זה רובם מקיאים. קצת מצטערת שלא ניסיתי. חששתי, פחדתי, לא יודעת. אני לא נגד לנסות משהו אחר. התירוץ שלי היה שם כאילו זה ידפוק לי את הראש. הרבה חברה מספרים כמה זה היה אדיר. היו מעטים שהצטערו על שניסו. סתם פחדתי.

אחדים מהמטיילים ביססו את התנגדותם על הניסיון הפרטי שלהם בשימוש בסמים:

מטיילת, מזרח, אחרי.

לי זה עשה... הריח הזה... כאב ראש. עישנתי פעם אחת, זה דחה אותי, גם גופנית, היו לי כאבי הראש ובחילות נוראיות. כולם עישנו ואני מצאתי את עצמי כל הזמן מתבודדת. סמים כבדים אחרים בטח שלא לקחתי. ניסיתי לעשות להשקפה שלי קולות. הייתי כזאת מטיפה, וכולם צחקו לי בפרצוף והמשיכו לקחת, ומה קרה להם: אחד רץ בחוף וצרח שעכברים רודפים אחרי... הכל זה הזיות. בחורה אחת חשבה שאנשים באים לרצוח אותה. אבל הרבה פעמים הרגשתי גם החמצה, כי היה להם גם היי ענק.

הרבה יותר מטיילים התנגדו לשימוש בסמים כבדים מאשר לסמים קלים. רק מעטים מהמטיילים החזיקו בהתנגדות נחרצת גם כלפי סמים קלים, גם אם הם בעצמם לא עשו בהם שימוש. גם בקרב המתנגדים, התקבל הרושם כי רבים מהם לא הסתייגו מזכותם של אחרים להשתמש בסמים קלים, אך רובם ביקרו את השימוש בסמים כבדים.

גורמים מעודדי שימוש בסמים

מטיילים התייחסו לגורמים שונים שהשפיעו עליהם להתנסות בסמים. באופן ספונטני הם נטו לתאר הרבה יותר גורמים סיטואציוניים, מאשר אישיתיים, אשר עודדו אותם להשתמש בסמים. רבים מאלה שהתנסו לראשונה בטיול טענו באופן ברור כי לולא הנסיעה לא היו מזדמנים כלל למצב בו הייתה מתאפשרת התנסות בסמים. על גורמים אישיתיים, כגון נטייה לדיכאון וחרדה, תלותיות, חיפוש-ריגושים ועוד, למדתי יותר ממבט חיצוני, קליני או מחקרי, על המשתמש ולא מתיאורו הישיר. החלק הראשון, של פרק זה, עוסק בגורמים סיטואציוניים, והחלק השני בגורמים אישיתיים.

גורמים סיטואציוניים

התרשמתי, מתוך התיאורים, כי קיימים מספר גורמים סיטואציוניים המעודדים שינוי עמדה ושינוי התנהגות כלפי סמים. הצגתי גורמים אלה לפי מקומם בתהליך הכרונוולוגי של הטיול, ולא לפי שכיחותם או משקלם היחסי. חמשת הגורמים הראשונים הם סיטואציוניים במובהק (בעיקר הלחץ החברתי וזמינות הסמים). שני הגורמים האחרונים מתייחסים אל תודעת המטייל, המושפעת כניראה מסיטואציית הטיול.

- 1.1. ציפיות: רבים מהצעירים העומדים לצאת לטיול שמעו על השימוש הנפוץ בסמים ונחשפו לעיתים לתיאורים מפורטים אשר עוררו סקרנות וצפייה.

2. 2. מודל לחיקוי חוויות: המטיילים, בתחילת דרכם, גילו מהר מאוד כי חלק נכבד מהמטיילים הוותיקים משתמש או התנסה בסמים ומתאר זאת כחוויה מהנה.
3. 3. מודל לחיקוי משתמשים: המטיילים, בתחילת דרכם, גילו שהמשתמשים בסמים אינם משתייכים לקבוצת שוליים חברתית, אלא לקבוצת מרכז ועילית (כמה מהסימנים הבולטים לשיוך החברתי: קצינים וקרביים, השתייכות עדתית, מעמד סוציו-אקונומי, תוכניות לימודים). אז התערער הסטריאוטיפ הקודם לגבי מי הם המשתמשים בסמים.
4. 4. זמינות: מטיילים תארו את הקלות בה ניתן להשיג סמים במהלך הטיול, את מחירם הנמוך ואת מידת הסכנה הנמוכה הכרוכה בשימוש פרטי במקומות רבים במהלך הטיול.
5. 5. לחץ חברתי: מטיילים תארו לחץ חברתי כבד שהופעל עליהם מצד משתמשים ותיקים. הצטרפותם וקבלתם לקבוצות מטיילים הייתה מותנית, לעיתים ובאופן עקיף, בשימוש משותף. לפעמים תואר גם לחץ שהופעל על ידי שותף לטיול, או מטייל ותיק, שעודד והציע את תמיכתו והדרכתו למשתמש החדש. מטיילים שנהנו מהשימוש בסמים השתמשו בטרמינולוגיה של 'עידוד' ו'תמיכה' ולא של 'לחץ' כשבאו לתאר את ההשפעות החברתיות הנ"ל.
6. 6. מרחק מההורים: מטיילים ציינו את המרחק הגדול מההורים וחברי ילדותם, מרחק פיזי ונפשי, כגורם משחרר ומעודד התנסויות בכלל וסמים בפרט. רבים מאלה שהשתמשו בסמים תארו באופן גלוי כיצד המרחק פותר אותם מלשקר להוריהם ופותר אותם מתחושות האשמה הכבדות בעקבות השקר והשימוש.
7. 7. תיחום הטיול: מטיילים תארו את תקופת הטיול כתקופה בעלת תיחום חד בין מה שנעשה בה לבין מה שיעשה בארץ. אמונה בגבול זה הפחיתה, כנראה, את החשש מהידרדרות לשימוש ממושך בסמים, ושיחררה את המטייל מהערכה עצמית שלילית שלו כ"משתמש קבוע בסמים". קבלת נורמות מוסריות חדשות לתקופת הטיול הקלה על המטייל להשתייך באופן זמני לקהל המשתמשים.

בציטוטים הבאים הוצגו חלק מהגורמים המרכזיים. גורמים אלה משולבים, לעתים קרובות, אלה באלה.

בציטוט הבא הדגש הוא על השפעת מעמדם החברתי של משתמשים אחרים ועל החוויה האישית:

מטיילת, מזרח, במהלך הטיול.

קטע הסמים, ואני מדברת על גנ'ות... בארץ בחיים לא ניסיתי סיגריה, שום סיגריה. הסיגריה הראשונה שעישנתי בחיים (במהלך הטיול) הייתה של מריחואנה. חונכתי בחברה כזאת שבחיים לא ראיתי איך נראים סמים, רק פעם במבט-שני ראיתי מזרק. חשבת שחברה שמעשנים הם חברה מסוממים, אתה יודע, התחית של החברה, הגעתי למזרח וראיתי שלהפך, סמים זה על הכיפק, עושה טוב בראש, לא צריך לקחת את זה בצורה כפייתית, יום ולילה, כל השנה. מספיק שם שבוע פה שבוע, כיף, לא גורם לאובדן

עשתונות, אני חושבת שגם בארץ אני אנסה מידי פעם, זה לא דבר רע.

בציטוט הבא, השימוש נעשה בהשפעת מטייל אחר שעודד שאופן אישי את השימוש:

מטיילת, מזרח, במהלך הטיול.

למשל סמים סיקרנו אותי כבר בהתחלה והחברה שלי (שותפתה לטיול) הייתה נגד. לא הייתי נכנסת לזה כמו אחרים, שכל הזמן דיברו על זה. בקולו (ישוב בהודו) נתקלנו בזה פעם ראשונה, והיא, החברה שלי, הייתה ממש נגד, ולא נגענו, אבל בפוקרה (ישוב בנפאל) הכרתי מישהו שלקח אותי תחת חסותו, הוא הדריך אותי והראה לי, ואמר מה מפחיד... וניסיתי, יש המון קטעים מזה, אני לא אוהבת את ההתעסקות המתמדת עם זה, אבל זה בהחלט משהו.

תיאורי הלחץ החברתי לשימוש בסמים נשמעו בעיקר בקרב המתנגדים לסמים. תהליך ההשתכנעות להתנסות בסמים כבדים תואר כממושך יותר, גם עבור מי שהתנסה בארץ בסמים קלים. רבים הביעו חשש גדול מפני "התמכרות ואבדן שליטה".

גורמים אישיותיים

מטיילים לא נטו לדווח על גורמים אישיותיים שעודדו שימוש בסמים. המתנגדים תארו את חששם מ"אובדן שליטה". משתמשים רבים ציינו כי הרצון "לאבד שליטה ולהשתחרר" הוא אחד מהמניעים לשימוש בסמים. ניתן לראות ברצון זה נטייה אישיותית, נטייה לביטול עכבות. יתכן ונטייה זו קשורה לרגישות גבוהה לעכבות חברתיות, יתכן גם למשאלות "שחרור" חזקות. גורם אישיותי נוסף הוא רמת החרדה. משתמשים הרבו לתאר תחושת רוגע האופפת אותם בשעת השימוש. תיאורים אילו, אין בהם כדי להצביע על רמת חרדה גבוהה כנטייה אישיותית, אך הם מצביעים על אחד ממקורות הסיפוק הנובעים מהשימוש בסמים. מריאיונות רבים התקבל הרושם כי השימוש נועד לספק ולחזק ריגושים. רק מריאיונות בודדים עלה רושם, מהתיאור ומההתנהגות של המטייל בשעת הריאיון, שרמת החרדה הבסיסית גבוהה והשימוש בסם מוערך כמרגיע. קשה להעריך אם מדובר בנטייה אישיותית של חרדה תכונתית גבוהה יחסית, או חרדה מצבית הקשורה לתקופת הטיול.

בציטוט הבא נרמז על רמת חרדה גבוהה, הפוגעת אפילו ביכולת להתראיין. מהריאיון כולו התקבל רושם כי המטייל היה מצוי בתקופה בה הוא בוחן רכיבים יסודיים בזהותו.

מטייל, מזרח, במהלך הטיול.

בארץ ניסיתי אבל לא היה לזה השפעה. אבל פה אין מה לעשות, יש קטעים טובים, לפעמים זה כמו מדריך, מביא אותך למקומות שאי אפשר בלי, לבד זה קשה. ... הנה, ברגע שאני מדבר אתך, עכשיו, זה לא בקלות, ואם הייתי מעשן ואז מדבר אתך זה לא היה אותו הדבר... בעיה להסביר. שימוש בסמים הוא דרך להגיע למהו. למה אנשים מעשנים? (שאלה ריטורית) כי זה עושה להם טוב, מעשנים וכל הכדורים, אבל לא רק. מעבר להרגשה הטובה יש דברים אחרים, אתה חושב אחרת, ואז זה גורם לך להתעניין למה אתה חושב אחרת. ואם אתה יכול להסתכל על צורת החשיבה הרגילה שחשבת בה ולבחון אותה, אם היא טובה או לא, וזה דבר שלא תגיע אליו אחרת כי תמיד תחשוב ככה, אז איך תשקול את זה? אתה משנה את ציר ה- X ואת ציר ה- Y. אתה קובע איפה שאתה רוצה. יש גם סכנה בריאותית...

מהיראיון כולו התקבל הרושם כי המרואין חווה חרדה, הקשורה לקושי שהוא מגלה בדיאלוג בין-אישי בכלל.

חווית השימוש בסמים והשפעתה

השימוש בסמים הוערך על ידי מרבית המשתמשים כחוויה חיובית ומהנה, ועל ידי מעטים, כחוויה שלילית. המטיילים התייחסו למספר גורמים המשפיעים על אופי חווית השימוש בסמים. גורמים אלו הוערכו כמצויים באינטראקציה זה עם זה, וקשה לקבוע את משקלם. מנתי את הגורמים המרכזיים כפי שהשתקפו בעיני המטיילים:

1. הרכב הסם, דרך 'לקיחתו' וההשפעה האינטראקטיבית שלו עם סמים נוספים, או אלכוהול, שעשה בהם שימוש המטייל באותה עת.
2. המצב הגופני של המשתמש בעת השימוש.
3. המצב הנפשי של המשתמש בעת השימוש, כמו תחושות בדידות או יכולת-כל, משפיעים על החוויה הרגשית בעת לקיחת הסם.
4. ניסיון קודם מהווה גורם מרגיע, כמו שהתנסות ראשונה עשויה להגביר חרדה, או ציפיות, ולהשפיע על החוויה.
5. סביבה אנושית, מוכרת או לא, עשויה לעורר ביטחון או חרדה, בהתאמה.
6. בשכיחות נמוכה יותר: נטיותיו האישיותיות של המשתמש ועמדותיו כלפי סמים עשויים לעורר או להפחית חרדה, להגביר או להפחית את האיום הפנימי שהוא חש מעצם השימוש, לגרור הנאה או תסכול מתחושות של אבדן שליטה ועוד.

פרט לגורם האחרון, כל שאר הגורמים מוערכים על ידי המטיילים כניתנים לשינוי בקלות רבה, דבר המסביר, אולי, את הנכונות להתנסות שוב בסמים גם לאחר חוויה קשה.

רשמים מעצם החוויה הוצגו בשני הפרקים הבאים. בראשון, על החוויה השלילית שהייתה פחות שכיחה, ובשני על החוויה החיובית.

חוויה שלילית

רבים מהמטיילים התנסו לפחות פעם אחת בחוויה קשה עקב שימוש בסמים. אצל אלה, שזה היה השימוש הראשון שלהם ובמהלכו התנסו בחוויה קשה, נותר הרושם לאורך זמן. ההתנסות הקשה בסמים תוארה, לעתים קרובות, כחוויה שלווה במחשבות פרנואידיאליות, הרגשת דיכאון, סבל גופני וחרדה כללית.

בציטוט הבא, של מטיילת שהתנסה לראשונה בנטילת סמים במסגרת טיול שהחל כטיול מאורגן (מה שמצביע על הלגיטימיות של השימוש בקרב המטיילים) התייחסה המטיילת להרגשה הקשה, וכן לגורמים המעודדים שימוש בסמים.

מטיילת, מזרח, אחר.

יש עיר הנקראת ג'אסר, יש שם אישור ממשלתי למכירת בנג-לאסי, זה מן מריחואנה מיובשת, ואת זה שתינו וזה עשה דברים טראומטיים. בארץ (לפני הטיול) לא נגעתי בסמים. שתינו את המשקה והיה נורא. בארץ זה היה טאבו, אבא שלי עובד בשילטון המקומי הרבה מאוד שנים, והחינוך שקיבלתי היה שמרני. הייתה לי חברה (לפני הטיול) שהסתבכה עם חשיש, אני זוכרת את זה טוב, לי, מהצד, זה היה היסטריה. לא ידעתי מה זה, איך להתייחס לזה, פשוט לא ידעתי... ..היום ברור לי שאסור לעשן אם אתה לא רגוע. זאת הייתה החוויה הכי מפחידה שהייתה לי בחיים. בהתחלה ישבנו כולם, המטיילים מהטיול המאורגן, והיו צחוקים, ופתאום את מרגישה שהצחוק הופך לבכי, ועברתי לחדר אחר, והחדר הסתבך לי, וראיתי הודים מסביבי... ..זה גם מה שגיליתי על עצמי שהפחד מאיבוד שליטה הוא עצום, פחדתי שאני שאקפוץ החוצה, ולא אשתלט על זה וכל הזמן חשבתי על אבא שלי. פחדתי שזה לא ייגמר ויגיעו שוטרים בדלת.

תיאורים קשים ודומים לא היו נדירים. בחלק מהמקרים הם עודדו הימנעות מוחלטת משימוש בסמים. בחלק אחר, כמו אצל אותה מטיילת המצוטטת גם בהמשך, ההשפעה הסביבתית, האמונה בגורמים החיצוניים ל'טריפ הרע', והרצון לחזור לארץ לאחר התנסות 'מוצלחת', עודדו התנסות חוזרת.

מטיילת, מזרח, אחרי:

...אחרי זה ניסינו עוד פעם כדי שלא אחזור לארץ עם כזאת טראומה, אני חייבת להגיד שניסיתי ונהניתי... ..אחר כך ניסיתי עוד פעם וזה היה בגדר הנאה טוטאלית, אבל חוץ מזה לא ניסיתי שום דבר, לא כדורים, לא סמים, שום דבר. נתקלנו בהמון אנשים דפוקים בראש... ..להורים לא סיפרתי, לעולם הם לא יבינו.

למרות הסבל שנגרם למטיילת בהתנסות הראשונה, למרות העמדה המתנגדת לסמים והחשש הפנימי מההורים, מבקשת המטיילת שלא לחזור לארץ עם כזאת 'טראומה'. הטרואמה היא לא ההתנסות הקשה, שדבר לא ישנה את קיומה, אלא הכישלון של ההתנסות. באופן כולל, ניתן לאמר כי מטיילים ראו לפעמים את הסבל כאחד האספקטים של ההתנסות, אך לא המרכזי ביניהם.

חוויה חיובית

מרבית המטיילים שעשו שימוש בסמים נטו לתאר את החוויה כחיובית. מטיילים הבחינו בין שני סוגי סמים ומשתמשים. כאלה המשתמשים בסמים קלים וכאלה המשתמשים בסמים כבדים. קריטריון זה מבחין בין שתי קבוצות נבדלות זו מזו בעמדותיהם כלפי השימוש בסמים, כמעט כמו בין אלו שאינם משתמשים למשתמשים. משתמשים בסמים קלים נטו להצביע על הלגיטימציה הרווחת בארצות מערביות, הנתמכת על ידי הטענה כי השפעתם של סמים קלים פחות מזיקה מאלכוהול. הם נטו לתאר את חווית השימוש בסמים קלים בטרמינולוגיה של 'רוגע', 'שלווה' וראש-טוב'. משתמשים בסמים כבדים נטו לדבר על גילוי חוויה בסיסית חדשה, על תפיסת מציאות אחרת, המשפיעה לעתים על תפיסת עולמם. אופי החוויה, בין שימוש בסמים קלים לבין כבדים, מוערך כשונה איכותית. סמים כבדים תוארו כמשפיעים על תפיסת המציאות, השפעתם ממושכת וחזקה. תיאור שאינו מאפיין את החוויה הנגרמת עקב שימוש בסמים קלים. מרכיב נוסף המבחין בין אופי ההתנסות בסמים הוא ההתנסות הקודמת בארץ. לאלו שלא התנסו, השפעת ההתנסות בטיול היא משמעותית, וחודרת לתחומי חיים נוספים, כגון היחס להורים. אצל אלו שהתנסו לפני הטיול, ההשפעה על פי רוב זניחה. בציטוטים הראשונים הוצגו תיאורים של התנסות בסמים קלים, ובהמשך, התנסות בסמים כבדים.

שני הציטוטים הבאים עוסקים בהתנסות ראשונה בסמים קלים:

מטייל, מזרח, אחר.

אני לא חושב שאני טיפוס הרפתקן, אני לא מחפש לטפס על הרים ודברים כאלה. אין לי שאיפה לזה, אני גם לא עצלן, אני לא אחד שנהנה יותר מידי מהסתלבט. לא עצלן אבל אין לי שאפתנות לכבוש משהו... .. סמים זה דבר מאוד נפוץ, כמעט כל אחד מנסה. בהתחלה קצת פחדנו מזה אבל זה היה כיף. לא נגעתי באסיד או פטריות. רק חשיש ומריחואנה. כשהיינו בארץ (לפני הטיול) חשבתי שהמעשנים הם מופרעים. היום אני מסתכל על זה כמו על בירה, לא דבר קיצוני, יש בזה כיף. אני לא הגעתי לחוויות מיוחדות פרט לצחוק. אחרים טענו שהגיעו למחשבות מסוימות. זה לא כמו בירה, אלא אחרת, אבל זה לא דבר מסוכן. זה לא משפיע בצורה שלילית.

מטייל, מזרח, לאחר הטיול.

בטיול זה נמצא בשטח וזה חוקי באזורים מסוימים. לפני שיצאתי מהארץ קבעתי לעצמי חוק שעם חשיש ומריחואנה אין לי בעיה, כי זה לא ממכר, ובשאר אני לא נוגע. גם עכשיו (בארץ) אני מעשן חשיש אם יהיה, אבל כל מה שמעבר, זה מסוכן. יש לי ידידה שלקחה ל.ס.ד. וכל כמה חודשים זה חוזר אליה. ראיתי הרבה אנשים שלא יודעים את הגבול. לא רציתי לבדוק את זה. אני מעשן חשיש כי זה נחמד, חוויה חברתית, מוריד הרבה מהקירות שאנחנו בונים סביבנו, קל לדבר עם אנשים זרים. אני אף פעם לא אגיד למישהו אל תיקח, כל אחד אחראי לעצמו. שווה לברר את הסיכונים לפני שמתחילים להתעסק עם זה.

התנסות בסמים קשים תוארה כחוויה עמוקה יותר ובדרך כלל תוארה בריאיון בהרחבה:

מטיילת, מזרח, במהלך הטיול.

זאת הייתה התנסות ראשונה שלי (באסיד). בארץ לא התנסיתי. התנסיתי כאן (בטיול) במסיבות אסיד, והיה אדיר, הרגשתי מאושרת, וכיף לי לראות את כולם, וכולם נראים באותו רגע יפים. אני בכלל אדם שאוהב לרקוד, וכל הערב (במסיבת האסיד) רקדתי בלי לשים לב. אני לא יודעת איך להסביר את זה, זו תחושה עילאית, עולם שכולו טוב, וכולו שלך, ואתה יכול לעשות מה שבראש שלך. אתה לא דופק חשבון לאף אחד, אתה מתלבש איך שאתה רוצה, אתה רוקד איך שאתה רוצה, אפילו אם תשב באמצע הרחבה (רחבת הריקודים) לאף אחד זה לא יפריע, כאילו זה יראה טבעי, לא יעשו מזה עניין. זה נותן לך להרגיש טוב עם עצמך, והקטע שמחזק את הביטחון העצמי שלך זה שכולם נמצאים באותו מצב, כולם נהנים, ולכולם טוב, אז למה לא... ולהרגשה כזאת קשה לך להגיד לא, וזה מזיק לך, אתה שומע על כל מיני אנשים שחטפו כל מיני התקפות פלשבקים והשתגעו והתחרפנו, וגם בארץ זה קיים. מסיבות אסיד. זה

מרתיע כזה. ובכל מקום זה נמצא. במנאלי יצא לנו לנתב את היציאות (לתכנן את מסלול הטיול) לפי המסיבות. היה לי כיף מזה, אבל איפה שהוא זה צובט לך בלב, איפה אני עומדת בדיוק, זה מושך אותי יותר מידי. אני הולכת עם זה...
... אני לא יכולה להגיד שלא אנסה בארץ במאה אחות. בארץ זה פשוט לא כמו בחול, לא יודעת. אני מרגישה שאני חוזרת לארץ, אני חוזרת לגורמות, לשגרת חיים רגילה, למה שמצפים ממך. יש לי בעיה שאני לא יכולה להסביר ולספר הכל להורים שלי, הם פשוט לא יקבלו את זה. רק ישמעו שאני מעשנת סיגריות זה יציק להם. סמים יכול להפיל אותם על הקנטים. זה יאכזב אותם.

חווית השימוש בסמים כללה תחושות של אושר, יופי, טוב, תחושה אומניפוטנטית, חושניות מוגברת, רגישות ופתיחות לגירויים חדשים, תחושת השתייכות חזקה ועוד. לצד ההנאה, התעוררה ההתלבטות בנושא השימוש החוזר. אחד הגורמים שתוארו כמקשים על השימוש החוזר הוא החשש מההורים ותחושות אשמה פנימיות. מרבית המטיילים היו בדיעה אחת, שלא לשתף את ההורים, לא במהלך הטיול וגם לא אחריו.

חווית הסמים תוארה לעתים לא רק כחוויה חושית, אלא כחוויה המשתלבת בשינוי תפיסת העולם. בהבנה עמוקה של המציאות וקיומה היחסי. חוויה המעוררת הגיגים פילוסופיים לגבי המציאות והאדם.

מטייל, מזרח, במהלך הטיול.

בארץ ניסיתי מעט סמים, רק קלים...
(מה נתנה ההתנסות?) להסתכל על העולם אחרת. בשביל האדם שלא מעמיק עשירים שנה בהמיליה, בשביל האדם פשוט אין אמת מוחלטת. כל אדם שיקבע לעצמו את המציאות שלו ויעשה מה שהוא רוצה. אין אמת מוחלטת. אין דבר כזה שיגידו לך: אתה צריך ללכת לצבא וכו', יש את המוסכמות. אבל אין דבר שצריך לקחת אותם בתור משהו קבוע. הסמים נותנים לזה דוגמה טובה. הסמים נותנים לך תמונה נהדרת של מציאות אחרת שאף אחד לא יכול להגיד לך שהיא לא נכונה. תלוי באיזה מובן כמובן, כמובן של הצבעים. אם אתה מבין למה אני מתכוון, אף אחד בעולם לא יכול להגיד לי שזה לא נכון. הצבעים, החדות, הטריפ הראשון היה מדהים. אתה רואה את כולם, וכולם יפים כאלה, וכל הצבעים, כולם נראים הילדים של האלוהים, ילדים של החיים. פתאום כולם נראים טוב וצלול, כל העולם נראה כאילו עומד לקרות בו משהו, יש משהו באוויר, אתה אומר 'אואו', העולם כזה יפה. זה קטע של מציאות.

סיכום: מהנתונים הכמותיים והאיכותניים עולה בבירור שהטיול מהווה קרקע פורייה להתנסויות בסמים. עבור רבים נתפסת ההתנסות בסמים כחלק מהתנסויות הטיול והן נקשרות להיבטים שונים של הטיול כמו היבטים חברתיים, הרחבת ההיכרות העצמית ו"השתחררות" מגורמות חברתיות הקשורות

למשפחה. חלק גדול מהמתנסים תאר את חווית השימוש בסמים כחוויה מהנה, ובאותה עת, להעריך כי שימוש זה מוגבל לתקופת הטיול בלבד ותואם את הלך הרוח בטיול. ההבחנה בין סמים קלים לכבדים מהווה הבחנה משמעותית לגבי אופי החוויה ולגבי עמדות המטייל כלפי סמים ומשתמשים. חלק משמעותי מהמטיילים לא התנסה בסמים. הם ואחרים תארו את מערכת הלחצים הגדולה שהופעלה עליהם, ממטיילים אחרים, להתנסות בסמים. הנטייה להשתמש בסמים, ובעיקר כבדים נמצאה רווחת יותר בקרב גברים מאשר נשים.

סיכום כולל

המחקר הנוכחי עסק בתופעת המטיילים היוצאים לטיול ממושך לאחר השחרור מהצבא, תופעה שלא נחקרה בעבר. מטעם זה, ובהשפעת רעיונות הגישה הפנומנולוגית המקנים חשיבות עליונה לתיאור תופעות, פניתי לבחון היבטים רבים של התופעה במטרה לבסס גוף ידע רחב ולאפשר ניתוח התופעה מכמה זוויות ראייה הכוללות את זווית הראיה של המטיילים ונקודות מוצא תיאורטיות. במוקד המחקר עמדו הנושאים הבאים:

1. תיאור מאפייני הרקע של המטיילים ותיאור והערכת נטיותיהם האישיותיות.
2. השפעת הטיול על המטיילים לפי תפיסתם ולפי מדדים אובייקטיביים.
3. משמעות הטיול בעיני המטיילים ומנקודת המוצא הפסיכו-סוציאלית והאקזיסטנציאליסטית.

תוצאות המחקר מלמדות כי קבוצת המשתחררים שיצאו לטיול שמשכו מעל חמישה חודשים במהלך השנתיים וחצי הראשונים לשחרור, מהווה 16.5% מכלל המשתחררים מצה"ל. קבוצה זו מובחנת במספר משתני רקע מקבוצת המשתחררים שלא יצאה את הארץ לתקופה העולה על חודש ימים. בהשוואת קבוצת המטיילים לקבוצת ביקורת המותאמת לה באותם משתנה רקע, ובהשוואה לקבוצת הצעירים שלא טיילו, נמצא כי המטיילים אופיינו בנטייה גבוהה יחסית לחיפוש-ריגושים ולחוסן-אישי ובמתן קדימות גבוהה יחסית לערכים של שינוי וקדימות נמוכה יחסית לערכים של שימור והאדרה-עצמית. נטיות אלו נמצאו יציבות במהלך חמש שנות השחרור הראשונות ולא השתנו בהשפעת הטיול. ממצאים אלו תאמו את השערות המחקר, פרט לנטייתם הנורמטיבית של המטיילים במתן קדימות לערכים של האדרה-עצמית.

מנקודות מבט תיאורטיות שונות הערכתי כי נטיות אישיותיות אלו, כמו רשמים אחרים שעלו מנתונים נוספים שבחנתי, מצביעים על כך שמטיילים נוטים להשתייך לקטגוריה של צעירים בעלי צעירות (Berger, 1963) ובעלי נטייה גבוהה יחסית לזיקה לקיום-אותנטי. הערכתי כי אין בכוחו של המודל, לפיו האדם נתפס כממלא תפקידים בחברה וממלא צפיות חברתיות (ברגר, 1988), להסביר באופן משמעותי את הבחירה של הצעירים לצאת לטיול. כמו כן שיערתי כי ניתן לשייך באופן חלקי את

המשתחררים שעומדים לצאת לטיול לסטטוס המורטוריום (Marcia, 1983): הם גילו נטייה גבוהה יחסית לדחות מחויבויות אך לא בחנו אופציות של זהות ולא נהגו באופן מתירני לפני הטיול. בהתייחס להשפעות הטיול, נמצא כי במדדים הכמותיים לא חלו שינויים שנגרמו בהשפעתו, אך מהממצאים האיכותניים עלה כי בקרב המטיילים רווחה העמדה כי הטיול היה גורם בעל השפעה משמעותית.

בעזרת ניתוח איכותני הגדרתי חמישה תחומים מרכזיים של השפעת הטיול על המטיילים: שינוי בהתייחסות לזמן ולקצב החיים, שינוי בהתייחסות לזולת ואל יחסים בין-אישיים, שינויים בהיכרות עצמית ובתכונות אישיות, שינוי ביחס להורים ולארץ ושינוי ביחס לשימוש בסמים. ביחס למשמעות הטיול, ערכתי הבחנה בין משמעות הטיול בעיני המטיילים ומשמעות הטיול מנקודות מבט תיאורטיות. הממצאים האיכותניים מלמדים כי לטיול משמעות רבה בעיני המטיילים. מיינתי את המשמעויות הרווחות לגבי הטיול למספר קטגוריות: חופש ושחרור, גילוי-עצמי, יחסים בין-אישיים, למידה על העולם והתנסויות מתירניות. קטגוריות מרכזיות אלו תיארו טווח רחב של משמעויות ייחודיות לגבי הטיול.

מאספקט התיאורטי בחנתי את משמעות הטיול מזווית פסיכו-סוציאלית (Erikson, 1968) כתקופת מורטוריום ומזווית אקזיסטנציאליסטית (מאי, 1985) כתקופת קיום-אותנטי. ממצאי המחקר מלמדים שמנקודת מבט פסיכו-סוציאלית יש לטיול מאפיינים רבים התואמים את מאפייני תקופת המורטוריום, ובמרכזם דחיית מחויבויות חברתיות והתנהגות מתירנית. כמו כן יש בתקופת הטיול בדיקה של זהויות, אך לא בתחומים התורמות דווקא להשתלבות המטייל בחברה הבוגרת.

מנקודת מבט אקזיסטנציאליסטית מצביעים ממצאי המחקר על מאפיינים רבים של הטיול התואמים את מאפייני הקיום-האותנטי, כמו מיצוי שלושת אופנויות הקיום, התמודדויות, שינויים, פתיחות לרעיונות חדשים, התמודדות עם שאלות של משמעות, הדגשת האינדיבידואליזם ועוד. הערכה זו סוייגה בשל הנטייה הגבוהה יחסית של מטיילים להתרכז בעצמם.

הדיון במשמעות הטיול מנקודת מבט תיאורטית הוביל לשאלות ערכיות לגבי מצבם של המטיילים. ראינו כי הגישה הפסיכו-סוציאלית נוטה לראות בטיול הממושך תקופת מורטוריום שאינו בה לסיומו, דבר המעיד על קשיים בתהליך ההתפתחות הפסיכו-סוציאלי התקין של המטיילים. הגישה האקזיסטנציאליסטית נוטה לראות בטיול תקופת קיום-אותנטי ורואה בו היבטים רבים המוערכים על ידה כמפתחים ומעשירים. הערכה זו תאמה את האופן בו העריכו המטיילים עצמם את הטיול.